



*Ромські біженці з Донецька в Ростовській області, РФ. Фото АДЦ «Меморіал»*

# РОМИ І ВІЙНА

РОМСЬКІ ЖИТЕЛІ  
СХІДНОЇ УКРАЇНИ,  
ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ  
ВІД ВІЙНИ:  
БІЖЕНЦІ,  
ПЕРЕСЕЛЕНЦІ,  
ЖЕРТВИ  
НАСИЛЬСТВА

# Подяка

Антидискримінаційний центр (АДЦ) «Меморіал» дякує за надану інформацію та допомогу в підготовці звіту:

усім інформантам, з якими говорили експерти АДЦ «Меморіал»;

Харківській правозахисній групі та Ресурсному центру допомоги вимушеним переселенцям за допомогу в організації й проведенні дослідницької місії в Україні;

Громадсько-волонтерській ініціативі «Станція Харків»;

Міжнародному фонду «Відродження»;

ОДПО «Чачимо»;

громадській організації «Екологія і соціальний захист»;

активістам ромських та інших громадських ініціатив України.

Усі фотографії, окрім відтвореної на с. 37, зроблені експертами АДЦ «Меморіал» у ході польових досліджень у жовтні-грудні 2014 року в Україні і Російській Федерації.

# ЗМІСТ

<b>РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ І ПРОБЛЕМА БІЖЕНЦІВ. . . . .</b>	<b>19</b>
<b>РОМСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ СХОДУ УКРАЇНИ: ЖИТТЯ В ЗОНІ КОНФЛІКТУ, БІЖЕНЦІ Й ТІ, ХТО ПОВЕРНУЛИСЯ ДОДОМУ. . . . .</b>	<b>19</b>
<b>Становище ромів у так званих ЛНР і ДНР . . . . .</b>	<b>19</b>
<b>Погроми в Слов'янську Донецької області . . . . .</b>	<b>22</b>
<b>Проблеми при виїзді з території, підконтрольної «ополченцям» . . . . .</b>	<b>24</b>
<b>Життя біженців у місцях вимушеного переселення . . . . .</b>	<b>26</b>
<b>Життя ромів після повернення додому. . . . .</b>	<b>32</b>
<b>ДОЛЯ ЖИТЕЛІВ СЕЛИЩ РОМІВ-КОТЛЯРІВ – ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ІЗ ДОНЕЦЬКОЇ, ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ, ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ . . . . .</b>	<b>35</b>
<b>Проблеми при перетині кордону . . . . .</b>	<b>39</b>
<b>Ставлення до біженців у Росії . . . . .</b>	<b>41</b>
<b>Ставлення до ромських біженців представників державної влади в РФ. . . . .</b>	<b>43</b>
<b>Роми і ФМС: правова безвихідь . . . . .</b>	<b>46</b>
<i>Результат неподання на статус: прострочені міграційні карти . . . . .</i>	<i>47</i>
<i>Різні підходи ФМС до ромських біженців у регіонах РФ . . . . .</i>	<i>51</i>
<b>Важкі умови життя ромських переселенців у РФ . . . . .</b>	<b>53</b>
<b>Проблеми з отриманням пенсій і соціальної допомоги, оплатою кредитів. . . . .</b>	<b>56</b>
<b>Проблеми з наданням медичної допомоги . . . . .</b>	<b>58</b>
<b>Порушення права дітей на освіту . . . . .</b>	<b>59</b>
<b>ВИСНОВОК . . . . .</b>	<b>61</b>



# РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ КОНФЛІКТ І ПРОБЛЕМА БІЖЕНЦІВ

*«Телевізор показує, що вони обіцяють золоті гори і все зроблять.  
Але насправді цього нічого немає. Абсолютно нічого немає.  
Чому ми і не звертаємося як біженці».*

*(Михайло М., Воронежська область, РФ)*

За рік воєнних дій на території Донецької і Луганської областей України постраждали мільйони людей. Ця невизнана війна обернулася втратами тисяч життів військових і мирних людей, десятками тисяч поранених, сотнями тисяч біженців із регіону конфлікту. Декілька мільйонів чоловік залишаються жити в зоні воєнних дій, страждаючи від різних форм насильства (обстрілу, нальотів, неправових дій невизнаної місцевої влади), від холоду, голоду, відсутності постійних прибутків і необхідної медичної допомоги, предметів першої необхідності. За даними УВКБ ООН (січень 2015 року) більше мільйона осіб покинули свої будинки, українська влада визнала понад 600 000 осіб внутрішньо переміщеними особами (ВПО), ФМС РФ заявила про півмільйона громадян України, які звернулися із заявами про різні форми легалізації в РФ (майже 250 000 українських біженців просили в РФ міжнародного захисту).<sup>1</sup>

Становище внутрішньо переміщених осіб в Україні досить детально досліджується як у вищезазваному звіті Управління Верховного Комісара у справах біженців ООН, так і в ряді звітів спостерігачів ОБСЄ та інших міжнародних організацій.<sup>2</sup>

Питання про проблеми потерпілих від насильства і війни на Сході України представників ромської меншини досліджено порівняно мало. У звіті УВКБ ООН (січень 2015 року) з посиланням на інформацію, отриману від співробітників громадських організацій, дається оцінка становища ромів як однієї з найуразливіших груп переселених осіб (близько 6 000 осіб, відзначається відсутність у багатьох із них особистих документів, що утруднює отримання статусу ВПО, а значить, і допомоги), згадана «соціальна дискримінація» і як наслідок – вимушене витіснення ромських біженців у селища ромів України з місць поселення інших ВПО (п. 25 Звіту).<sup>3</sup> Звіт УВКБ ООН використовує дані «Звіту за оцінкою ситуації: Роми в Україні та вплив поточної кризи», підготовленого ОБСЄ, що вийшов 15 серпня 2014 року;<sup>4</sup> розділ, що описує становище ромських ВПО, ґрунтується на матеріалах місії БДПЛ в Україні (червень-липень 2014 року) і відомостях, отриманих від ромських НКО.

Експерти АДЦ «Меморіал» при підготовці звіту про положення ромів у регіоні конфлікту і про беженців-ромів в Україні та в РФ прагнули спиратися в першу чергу на власні спостереження й опитування.

При підготовці звіту експерти АДЦ «Меморіал» об'їздили в кінці 2014 року як доступні для відвідування райони Донецької та Луганської областей, Харків і Київ, так і ряд селищ у Південній і Центральній Росії, куди переїхали багато колишніх жителів ромських поселень Східної України. З жителями ромських поселень, що знаходилися в Будионівському (Євдокіївка), Кіровському районах Донецької області, і поселення на околиці енакієве, експер-

<sup>1</sup> <http://www.refworld.org.ru/docid/54eb03664.html>

<sup>2</sup> Наприклад, УВКПЛ ООН, Доповідь про ситуацію в галузі прав людини в Україні, 15 листопада 2014 р., [http://www.un.org.ua/images/stories/FINAL\\_OHCHR\\_seventh\\_report\\_Ukraine\\_20.11.14\\_before\\_launch.pdf](http://www.un.org.ua/images/stories/FINAL_OHCHR_seventh_report_Ukraine_20.11.14_before_launch.pdf)

<sup>3</sup> <http://www.refworld.org.ru/docid/54eb03664.html>

<sup>4</sup> <http://www.refworld.org.ru/docid/54eaf97c4.html>

ти АДЦ «Меморіал» зустрілися в Росії – у Брянській, Ростовській, Белгородській, Воронежській, Липецькій і Московській областях; з біженцями з-під Маріуполя (сел. Македонівка Володарського району Донецької області) – у Ростовській області.

Крім того, у Ростовській, Белгородській, Воронежській і Московській областях правозахисники відвідали ромських переселенців із районів, яких безпосередньо не зачепила війна (Одеська і Дніпропетровська області), але які побоювалися розвитку конфлікту і тому вирішили втікати до РФ.

В Україні – у Харкові – експерти зустрічалися з біженцями із Слов'янська і інших місць. На територіях, раніше підконтрольних «ополченцям», а зараз знаходиться в юрисдикції української влади, – зокрема в Слов'янську, – були опитані свідки антиромських погромів та інших незаконних дій.

\*\*\*

Свідчення українців, опитаних експертами АДЦ «Меморіал», показують, що з самого початку масового переселення людей із регіону конфлікту в інші області України засобів, виділених державою для постачання внутрішніх переселенців, катастрофічно не вистачало, а правова база, якою можна було б керуватися чиновникам, була відсутня. Лише 1 жовтня 2014 року, після більш ніж півроку з початку «антитерористичної операції», урядом України були прийняті постанови, що регулюють права внутрішніх переселенців з територій, контрольованих «ополченцями»: № 509 «Про порядок обліку осіб, які переміщуються з тимчасово окупованих територій України і районів проведення антитерористичної операції»<sup>5</sup> і № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України і районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг».<sup>6</sup> 7 листопада 2014 року Кабінет Міністрів України прийняв третю, що об'єднує попередні дві, постанову № 595, яка стосується не лише порядку нарахування й виплати пенсій та допомоги, але й фінансування всіх бюджетних установ, що працюють на території невизнаних ДНР і ЛНР («Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню і надання фінансової допомоги окремим підприємствам і організаціям Донецької і Луганської областей»)<sup>7</sup>.

Постанова №595 викликала суперечки серед юристів і правозахисників, оскільки фактично цим документом влада України зняла з себе відповідальність за надання соціальних гарантій жителям територій, контрольованих «ополченцями». Наприклад, для жителів цих територій не передбачена виплата пенсій і допомоги до тих пір, поки вони не зареєструються на території, підконтрольній Україні, що, згідно з українським законодавством, неможливо, якщо людина не проживає в тому місці, де хоче зареєструватися, або її документи були втрачені. «У Донецьку, наприклад, пенсіонери не отримують пенсію тому, що їй перестали перераховувати їм на картку. Це робиться нібито для того, щоб не фінансувати сепаратистів. Тому багато хто з Донецька і Луганська їздить туди-сюди в пошуках реєстрації, щоб отримати хоч якісь гроші», – говорить співробітник Харківської правозахисної групи Людмила Клочко.<sup>8</sup> Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», що регулює статус внутрішніх переселенців, схвалений Верховною Радою 20 жовтня 2014 року<sup>9</sup>, був підписаний Президентом України лише через місяць, 19 листопада, але й він, за словами самого Порошенка, містить безліч недоробок і вимагає доповнень.<sup>10</sup> Увесь цей час люди, які втікали із зони воєнних дій, не мали офіційного статусу, що негативно відбивалося на їх доступі до соціальних послуг: отриманню виплат, медичної допомоги й т.ін.

<sup>5</sup> <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF>

<sup>6</sup> <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF>

<sup>7</sup> <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/595-2014-%D0%BF>

<sup>8</sup> Інтерв'ю, узяті експертами у співробітниці ХПГ Людмили Клочко. Харків, 16 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>9</sup> <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>

<sup>10</sup> <http://krymsos.com/2014/11/20/president-ukrainy-podpisal-zakon-o-pereselentsah/>

За даними УВКБ ООН, що ґрунтуються, у свою чергу, на відомостях, отриманих від ромських НКО України, число ромів, які покинули місця колишнього проживання в зоні бойових дій, оцінюється приблизно у 6 000 осіб.

Той факт, що хоча б громадські організації України намагаються враховувати кількість ромських переселенців із зони конфлікту, заклопотані їхніми проблемами, намагаються зрозуміти й допомогти – не можна не вітати. Великою заслугою активістів і правозахисників потрібно визнати те, що їм вдалося донести проблеми ромів і до представників влади, і до громадськості, що дозволило домагатися реакції чиновників щодо конкретних питань. На жаль, у Росії допомога біженцям з України на рівні громадськості вкрай малоактивна, а вже ідеї якось підтримувати саме ромських біженців немає, мабуть, навіть у власне ромських («циганських») організацій РФ.

Слід зазначити, що серед ромських жителів, постраждалих від конфлікту в Донецькій і Луганській областях, виявилися не лише тимчасово переміщені особи (або біженці), але й ті, хто залишився вдома, незважаючи на війну, а також ті, хто повернувся в міста Східної України після того, як там закінчилися бої (наприклад, у Слов'янськ, де ромське населення дуже сильно постраждало в період правління «мера» Пономарьова).

У цілому, становище ромського населення України залишається складним: на думку українських експертів, зберігається традиційна дискримінація цієї меншини, поширені стереотипи і забобони.

Ольга Жмурко, директор Ромської програмної ініціативи Міжнародного фонду «Відродження», розповіла: «Обстановка з правами ромів залишає бажати кращого. Зараз в Україні з'явився урядовий уповноважений з питань етнополітики. Але поки що все, що він робить, має декларативний характер і великих горизонтів перед громадами ромів не відкриває. Усе залишається на колишньому рівні також завдяки повній відсутності бажання Міністерства культури що-небудь

**У прикордонних областях РФ правозахисники відвідали ромських переселенців із районів, які безпосередньо не зачепила війна, але вони побоювалися розвитку конфлікту і тому вирішили втікати до РФ**

*Переселенці з Дніпропетровської області України в Ростовській області РФ*



робити. Воно у нас, як і в Росії, з недавніх пір займається питаннями національних меншин. У випадках, коли влада намагається передати якісь повноваження з цього питання Міністерству соціального розвитку, яке, напевно, має цим займатися, воно завжди відмовляється, мотивуючи це тим, що в них немає то засобів, то можливостей, щоб цю програму потягнути».<sup>11</sup>

Дослідження, проведене в 2012 році за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження», показало, що кожен другий опитаний респондент з числа ромів часто був об'єктом погроз (у тому числі й за національною ознакою), необґрунтованих затримань, перевірки ідентифікаційних документів, а також доставки в районні відділення міліції з метою проведення дактилоскопії. За даними аналізу судових рішень, винесених стосовно ромів, що проводився у рамках цього моніторингу, коефіцієнт карної активності серед ромського населення в 2,5 рази нижчий, ніж серед представників інших національностей. Незважаючи на це, ряд українських ЗМІ продовжують використовувати в публікаціях про циганів мову ворожості.<sup>12</sup> Уже самі заголовки статей, які в першу чергу з'являються на екрані комп'ютера при запиті «цигани в Україні», свідчать про бажання журналістів створити негативний образ цієї етнічної групи: «Цигани із Зони АТО тероризують волонтерів»<sup>13</sup>, «У Запоріжжі цигани-«біженці» з Донбасу налагодили наркоторгівлю»<sup>14</sup>, «Цигани перетворюють Дарницю на смітник»<sup>15</sup> і т.п. Подібні публікації та висловлювання створюють негативний і кримінальний образ ромів і формують у аудиторії думку, що вирішення проблеми наркоторгівлі або шахрайства безпосередньо залежить від боротьби з представниками цієї етнічної групи, що не може не посилювати їхнього й так важкого становища.

Про проблеми ромських жителів Луганської області розповіли експертам АДЦ «Меморіал» місцеві жителі: «Тут вони часто стають жертвами вимагання грошей і цінних речей, наприклад, з боку співробітників міліції. Знаючи, що в багатьох із них немає документів, міліціонери спеціально відстежують циганів, чергують біля місць їхнього проживання, ловлять і відправляють у відділення, а потім вимагають гроші за звільнення», – говорить активістка зі Свердловська Луганської області Олена Марчук.<sup>16</sup> «У нас, якщо ти циган, тебе спочатку ловлять, потім б'ють, а потім уже допитують, оскільки ти для міліції потенційний наркоторговець», – підтверджує її слова журналіст із Костянтинівки Володимир Березін.<sup>17</sup>

\*\*\*

Питання про становище біженців з України в Росії, про проблему їхнього правового статусу, умов життя, ставлення до них місцевої влади та населення досліджене, в цілому, явно менше, ніж проблема внутрішньо переміщених осіб в Україні.

У російських засобах масової інформації поширюється думка про те, що для біженців із зони воєнних дій у країні створені сприятливі умови, їм надається вся можлива допомога, надається тимчасовий притулок, органи влади ставляться до них надзвичайно доброзичливо. Це створює в переселенців з України помилкові ілюзії, які розбиваються при зіткненні з реальною практикою поводження з ними в органах ФМС. Процедура отримання статусу біженця та тимчасового притулку виявляється складною, заявники часто не можуть влаштуватися в тих регіонах, де вони хочуть. Права людини, у тому числі право шукати притулок у місці, куди біженець прибув, протиставляються установці «Москва не гумова», хоча ніякої правової основи в законодавстві Російської Федерації для такої порочної практики немає.

<sup>11</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у директора Ромської програмної ініціативи Міжнародного фонду «Відродження» Ольги Жмурко. Київ, 15 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>12</sup> Витяг з матеріалів, наданих Міжнародним фондом «Відродження». Наприклад, Дотримання прав ромського населення в діяльності ОВС України. Харків, 2013.

<sup>13</sup> [http://ria-m.tv/news/17939/tsyigane\\_iz\\_zonyi\\_ato\\_terroriziruyut\\_volonterov.html](http://ria-m.tv/news/17939/tsyigane_iz_zonyi_ato_terroriziruyut_volonterov.html)

<sup>14</sup> <http://silaslova.zp.ua/7325-v-zaporozhe-cygane-bezhency-iz-donbassa-naladili-narkotorgovlyu.html>

<sup>15</sup> <http://thekievtimes.ua/kyiv/359277-cygane-prevrashhayut-darnicu-v-pomojku.html>

<sup>16</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» в Олени Марчук, біженки зі Свердловська Луганської області. Харків, 16 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>17</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у журналіста Володимира Березіна. Записано в Держинську після звільнення міста від «ополченців» 20 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».



Російська Федерація – учасниця Конвенції ООН про статус біженців від 28 липня 1951 року і Протоколу до неї, через які вона перейняла на себе зобов'язання щодо прийому і розгляду клопотань тих, хто звертається за відповідними статусами, без будь-якого обмеження.

Згідно зі ст. 4 і ст. 7 ФЗ РФ «Про біженців», особа, яка заявила про бажання бути визнаною біженцем, зобов'язана звернутися до органу прикордонного контролю або територіального органу міграційної служби в місці свого перебування, а вказаний територіальний орган зобов'язаний це клопотання розглянути і впродовж 5 робочих днів видати посвідчення про розгляд клопотання за місцем подачі клопотання; за підсумками розгляду приймається рішення про визнання або про відмову у визнанні біженцем. Той же порядок існує і стосовно надання тимчасового притулку: відповідно до ст. 12 ФЗ РФ «Про біженців», рішення про надання тимчасового притулку приймається територіальним органом ФМС за місцем подачі іноземним громадянином або особою без громадянства заяви з проханням про надання можливості тимчасово перебувати на території Російської Федерації. Згідно з п. 20 «Адміністративного регламенту ФМС про надання державної послуги з розгляду клопотань про визнання біженцем на території Російської Федерації і заяв про надання тимчасового притулку на території Російської Федерації», «рішення за результатами розгляду заяви про надання тимчасового притулку приймається територіальним органом ФМС Росії в строк, що не перевищує 3 місяців з дня подачі заяви про надання тимчасового притулку».

Окрім вказаних законів, що регулюють становище біженців, вже після початку воєнного конфлікту було прийнято, відповідно до Федерального закону «Про біженців» та «у зв'язку із складною внутрішньополітичною ситуацією в Україні і тривалим зростанням кількості грома-

**Прибулим з-під обстрілу людям виявилось важко знайти безпечний і придатний для життя притулок у РФ**

*Ромські переселенці з Донецька. Брянська область, РФ*



дян України, які прибувають на територію Російської Федерації в пошуках притулку», спеціальна постанова уряду РФ від 22 липня 2014 року № 690 «Про надання тимчасового притулку громадянам України на території Російської Федерації у спрощеному порядку». «Тимчасовий притулок» визначається в ній як «можливість тимчасового перебування на території Російської Федерації на гуманітарних підставах у зв'язку з ситуацією, що склалася в Україні». Постанова № 690 встановлює тимчасові Правила надання тимчасового притулку тим, хто звернувся за ним, та членам їх сімей. Пункт 3 Правил дає припис тим, хто звернувся за притулком, проходження обов'язкової дактилоскопії в органі ФМС за місцем перебування й обов'язкового – впродовж 10 календарних днів – медичного огляду (його організація та розробка вимог до нього доручена в цій Постанові Міністерству здоровсоцрозвитку). Згідно з пунктом 5 Правил надання притулку, рішення про надання тимчасового притулку приймається територіальним органом ФМС за місцем подачі особою письмової заяви в строк, що не перевищує 3 робочих днів з дня подачі заяви (у цьому й полягає спрощений порядок – згідно з постановою уряду РФ від 09.04.2001 № 274 (ред. від 28.03.2008) «Про надання тимчасового притулку на території Російської Федерації» і вже цитованому Адміністративному регламенту ФМС, на розгляд заяви й ухвалення рішення про надання тимчасового притулку в звичайному порядку відводиться 3 місяці).

Згідно з пунктом 7 Правил, на підставі рішення про надання тимчасового притулку територіальний орган ФМС за місцем фактичного знаходження особи, яка подала заяву, видає

**Ромі з Донецька насилу налагоджують побут: єдине джерело води в нежитловому селищі, де вдалося оселитися біженцям**

*Московська область, РФ*



їй упродовж одного робочого дня свідоцтво про надання тимчасового притулку – після представлення вказаною особою та членами його сім'ї, які прибули з ним, медичного сертифіката обов'язкового медичного огляду.

Того ж дня – 22 липня 2014 року – було прийнято ще одну спеціальну постанову уряду РФ № 691 «Про затвердження розподілу по суб'єктах Російської Федерації громадян України й осіб без громадянства, які постійно проживають на території України та які прибули на територію Російської Федерації в екстремому масовому порядку». Воно встановлює загальне число вихідців з України, яким РФ повинна надати тимчасовий притулок у 2014 році, – 150 тисяч чоловік, а також їх розподіл по суб'єктах РФ. Для Москви, Московської області, Санкт-Петербурга, Криму, Севастополя, Чеченської Республіки, Ростовської області встановлена нульова квота прийому прибулих громадян України. У ряді регіонів, таких як Ленінградська область, Курська область, Воронежська область, а також прикордонних з Україною областей – Белгородської і Брянської – квота нікчемно мала і складає 0,01%, тобто всього 15 чоловік.

Пункт 3 цієї постанови свідчить: «Суб'єкти Російської Федерації забезпечують у 2014 році прийом громадян України та осіб без громадянства, чисельність яких складає не менше затвердженого даною постановою розподілу, але не менше 20 відсотків упродовж кожного місяця, встановленого розміру розподілу для кожного суб'єкта Російської Федерації». Означає цей пункт те, що впродовж кожного з тих 5 місяців 2014 року, що залишилися, з моменту набуття чинності постанови, суб'єкт федерації повинен був прийняти не менше 20% від встановленої квоти (наприклад, у Брянської області – не менше 3 чоловік за місяць у період із серпня по грудень).

Постанова № 691 створює труднощі для всіх переселенців із зони конфлікту. По-перше, для біженців виявляються закриті найбільш економічно розвинені регіони, а також прикордонні області, де кількість людей, які хотіли б отримати тимчасовий притулок, явно більша, ніж нуль або 3 людини за місяць (хоча формулювання «не менш» нібито не строго обмежує прийом переселенців у регіоні). По-друге, суттєва допомога (у тому числі оплата проїзду до місця нового проживання) була запланована в рамках квот тільки для тих, хто покинув Україну «в екстремому масовому порядку», – на практиці це означало, що до цієї категорії відносилися люди, яких вивезли з України силами МНС та інших силових відомств.

Реальне число людей, які прибули в Росію з України в результаті конфлікту, виявилось набагато більше за передбачені квоти. Так, офіційні дані ФМС Брянської області свідчать, що за 2014 рік на територію регіону прибуло понад 25 тис. громадян України, з них близько 4,5 тис. дітей (при квоті в 15 чоловік, згодом збільшеною зусиллями тодішнього губернатора до 500 чоловік). На момент 8 грудня 2014 року на території Брянської області перебувало 14 976 вихідців із України, усього 29 осіб знаходилося в пунктах тимчасового розміщення, абсолютна більшість проживала у знайомих і родичів. З клопотанням про надання тимчасового притулку в міграційну службу звернулися 4 574 особи, стосовно їх були прийняті позитивні рішення. У зв'язку з виїздом в Україну 79 чоловік відмовилися від тимчасового притулку. Клопотання про отримання статусу біженця подали 96 осіб, із них 35 дітей, стосовно 22 осіб (із них 8 дітей) були прийняті позитивні рішення. В інші регіони (Тюмень, Владивосток, Іркутськ, Краснодар та ін.), відповідно до постанови № 691, з Брянської області було направлено всього 150 осіб. Обов'язковий медичний огляд заявники проходили безкоштовно.<sup>18</sup>

Таким чином, на момент 8 грудня 2014 року з близько 26 тисяч громадян України, які прибули в Брянську область, близько 4,7 тис. чоловік отримали статус біженця або тимчасовий притулок, близько 10 тис. осіб перебували з інших підстав, у тому числі легалізувавшись як трудові мігранти, а близько 12 тис. осіб були вимушені покинути область, не отримавши ніякої допомоги (наприклад, медична допомога надавалася тільки екстрена, що викликало масове обурення українських переселенців і навіть мітинг протесту в одному з районних центрів області). Адресну допомогу, включаючи оплату переїзду в інші регіони РФ і облаштування там, отримали тільки 150 чоловік – ті, хто централізовано був вивезений з України силами МНС та спецслужб Росії. Саме цій категорії переселенців віддавався пріоритет, безкоштовно надавалася будь-яка медична допомога, на оформлення документів виділялося по 5 тис. рублів.

<sup>18</sup> <http://ufms-bryansk.ru/2014/12/10/ukraina-aktualnye-voprosy/>

За повідомленнями юристів мережі «Міграція і право», ряд українських громадян, які втекли до РФ, 25 лютого 2014 року були затримані на кордоні з Брянською областю й поміщені до СІЗО. Тільки за допомогою правозахисників їм вдалося відстояти свої інтереси в суді й поїхати в інші регіони РФ. Експерти прогнозують зростання переслідування іноземних громадян (штрафи, видворення), у тому числі громадян України, унаслідок посилення міграційних правил РФ з 1 січня 2015 року.<sup>19</sup>

Крім того, постанова № 691 породила незаконну практику відмов у прийнятті заяв на тимчасовий притулок і відмов виносити ухвали щодо раніше прийнятих заяв органами ФМС тих регіонів, які мають нульові або мінімальні квоти. При цьому людям, які звернулися за наданням притулку, повідомляють про необхідність виїзду в інші регіони РФ, де квота розподілу більша, але відмови в наданні статусу на руки не видаються, що утрудняє процедуру їх оскарження.<sup>20</sup>

Між тим, у законах і підзаконних актах, що регулюють становище біженців і шукачів притулку, ніщо не вказує на обов'язок заявників, за відсутності їхнього бажання, переїхати до іншого суб'єкта Російської Федерації, ніж той, де вони звернулися з відповідним клопотанням про надання статусу. Обов'язок розглядати й надавати статус біженця і тимчасовий притулок виникає в територіального органу ФМС за місцем звернення особи щодо притулку і не залежить від квоти розподілу по суб'єктах Російської Федерації.

Співробітники міграційної служби, направляючи громадян в інші регіони, посилаються на практику країн Ради Європи, де біженці й особи, які шукають притулок, можуть бути направлені

#### **Житло ромської сім'ї, яка прибула з України. Втікачі від війни живуть у сараях і гаражах**

*Белгородська область, РФ*



<sup>19</sup> Інформація отримана від юристів мережі «Міграція і право», січень-лютий 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>20</sup> Така практика, зокрема, відмічена в Санкт-Петербурзі. Свідчення отримане від адвоката О. П. Цейтліної.

в інші регіони, проте в Європі так чинять тільки з тими, хто незаконно перетинає кордон, не має можливості самостійно влаштуватися, не має родинних зв'язків і житла. За місцем направлення біженцям надається житло і видається грошова допомога, але при цьому процедура розгляду відбувається в місці звернення за притулком, тому цей аргумент не витримує ніякої критики.

Упродовж останніх років міграційні правила РФ послідовно посилювалися. Мігранти з «безвізових» країн, у тому числі з України, можуть знаходитися в РФ 90 днів із можливих 180; до року можуть легально знаходитися в РФ ті, хто оформив документи, що надають право на роботу (з 2015 року – патент; до цього – дозвіл на роботу або патент). Порушення режиму перебування в РФ мігрантами карається штрафом і обов'язковим видворенням із забороною в'їзду в РФ на строк до 10 років. Винятки для тих, хто прибув із України, на рівні законів не передбачені. Більше того, вищі особи держави виступають із заявами про суворий контроль за дотриманням міграційних правил саме громадянами України: наприклад, прем'єр-міністр РФ Д. Медведев опублікував 15 грудня 2014 року в «Незалежній газеті» статтю «Росія і Україна: життя за новими правилами», де сказано: «строгіше ми будемо ставитися й до дотримання термінів перебування в нашій країні – 90 днів впродовж півроку. Раніше було досить виїхати з Росії – і знову повернутися назад, щоб без проблем працювати тут наступні три місяці. Тепер до таких українців-«мандрівників» без патенту на роботу в Росію наші прикордонники будуть ставитися з підвищеною увагою».<sup>21</sup> Вражає некомпетентність прем'єр-міністра: так зване «правило 90 днів» діє в РФ уже з початку 2014 року – стосовно всіх мігрантів із «безвізових» країн, в цьому сенсі немає ніяких нововведень, тож фактично він закликав до репресивної практики щодо мігрантів із України.

З іншого боку, пом'якшення міграційного режиму для потерпілих від воєнного конфлікту на Сході України все ж іноді допускається, – правда, без широкого інформування тих, для кого це життєво важливо. Так, у кінці червня 2014 року ФМС опублікувала спеціальну пам'ятку для громадян України, інформація про неї з'явилася і в новинах.<sup>22</sup> Громадяни України отримали преференцію: на них тимчасово – «на період внутрішньоукраїнської кризи» – перестало поширюватися «правило 90 днів». У Пам'ятці повідомляється, що громадяни України можуть безперешкодно продовжити міграційну карту, просто звернувшись до територіального органу ФМС: «Для продовження терміну тимчасового перебування громадянинові України необхідно звернутися до територіального підрозділу ФМС Росії за місцем його знаходження з паспортом і міграційною картою. Підрозділам ФМС Росії дана вказівка безперешкодно подовжувати громадянам України терміни перебування на період внутрішньоукраїнської кризи. Продовження здійснюється шляхом проставлення відповідних відміток у міграційній карті».<sup>23</sup>

Втім, на сайтах більшості територіальних органів ФМС цю пам'ятку знайти не вдалося: у явному вигляді, на окремій сторінці, вона була опублікована тільки на сайті УФМС по Санкт-Петербургу і Ленінградській області<sup>24</sup> (а на сайті, наприклад, ФМС Ростовської області – прикордонною, де число переселенців очікувано велике, «пам'яткою для біженців з України» іменується довгий перелік стандартних процедур, де для громадян України ніяких винятків не робиться, оновлення сторінки – 8 червня 2014 року;<sup>25</sup> на сайті ФМС Брянської області принаймні до початку січня 2015 року «пам'яткою для громадян України» називався список адрес і телефонів підрозділів, відповідальних за прийом заявників<sup>26</sup>), і лише пізніше була опублікована новіша інформація про безперешкодне продовження міграційних карт.<sup>27</sup>

Ще одне важливе спрощення міграційного режиму для громадян України було декларовано в січні 2015 року, коли Президент РФ Володимир Путін, виступаючи перед студентами, за-

<sup>21</sup> [http://www.ng.ru/ideas/2014-12-15/1\\_medvedev.html](http://www.ng.ru/ideas/2014-12-15/1_medvedev.html)

<sup>22</sup> [http://ru-kraina.ru/news/fms\\_reabilitirovala\\_ukraincev/2014-06-26-170](http://ru-kraina.ru/news/fms_reabilitirovala_ukraincev/2014-06-26-170)

<sup>23</sup> <http://www.ufms.spb.ru/desc/pamjatka-dlja-dind-1776.html>

<sup>24</sup> <http://www.ufms.spb.ru/desc/pamjatka-dlja-dind-1776.html>

<sup>25</sup> [http://www.fms-rostov.ru/ne\\_5112966](http://www.fms-rostov.ru/ne_5112966)

<sup>26</sup> <http://ufms-bryansk.ru/2014/06/17/pamyatka-dlya-grazhdan-pribyvshix-iz-ukrainy-po-voprosam-voznikayushhim-v-sfere-migracii/>, посилання було активним принаймні до середини січня 2015 року.

<sup>27</sup> <http://ufms-bryansk.ru/uploads/2011/05/1.pdf>

явив, що необхідно підтримати тих громадян України призовного віку, які не хочуть служити в українській армії.<sup>28</sup> Відразу ж після цього виступу, 28 січня, ФМС РФ опублікувала рішення про те, що в період до 1 серпня 2015 року всім громадянам України, які звернулися в територіальні відділи ФМС, міграційні карти подовжуватимуться без необхідності виїзду за межі РФ, неодноразово, на термін 90 днів.<sup>29</sup> Цей захід, прийнятий «з гуманітарних міркувань», давно назрів і має застосовуватися незалежно від призову в українську армію, стосовно людей будь-якого віку, до чоловіків, жінок і дітей.

Заходи, які спрощують життя переселенців з України (продовження терміну законного перебування в РФ, що позбавляє їх хоча б від необхідності перетинати кордон і ризику бути видвореними), не вирішують усіх проблем людей, постраждалих від війни. Це стосується, передусім, можливості працювати й забезпечувати сім'ю, знайти адекватне житло, влаштувати дітей у школу і дитячий сад. ФМС, наслідуючи рекомендації уряду РФ,<sup>30</sup> замість присвоєння статусу біженця або дозволу на тимчасовий притулок пропонує переселенцям участь у «програмах переселення співвітчизників» – із складною процедурою і обов'язковим поселенням у певних регіонах РФ (це може виявитися Красноярський край, Колима, Камчатка й інші віддалені місця Далекого Сходу та Сибіру). Величезне навантаження залишається на прикордонних областях РФ – часто економічно депресивних, глибоко дотаційних регіонах (як Брянська область).

\*\*\*

Потрібно визнати, що становище біженців із України в РФ ускладнюється не лише бюрократичною тяганиною і суперечливою політикою влади, але й украй недобррозичливим, загалом, ставленням з боку місцевих жителів. Поза сумнівом, ромським біженцям доводиться страждати від подвійної дискримінації і стигматизації – як «циганам» (навіть громадяни РФ, які живуть у «таборах», залишаються практично виключеними з життя країни, їхні права постійно порушуються, у багатьох немає необхідних документів, освіти, роботи, адекватного житла),<sup>31</sup> і як українським біженцям. Про це мова детальніше піде в розділі про становище ромів, котрі прибули зі Східної України в РФ, але й інших колишніх жителів Донецької і Луганської областей, які шукають притулку в РФ, – їм доводиться стикатися з неприйняттям, поганим ставленням, навіть ворожістю з боку місцевого населення.

У ході моніторингу, проведеного у кінці 2014 року експертами АДЦ «Меморіал», була зібрана маса свідчень поганого сприйняття біженців жителями південних і центральних областей РФ. На жаль, набагато рідше вдавалося поговорити з людьми, налаштованими гостинно, співчутливо, відкрито до приїжджиків. Хоча акції солідарності й підтримки мали місце (особливо на початку конфлікту, коли стали прибувати перші біженці), але, в цілому, готовність прийти на допомогу сусідам у біді виявилася набагато слабкішою, ніж серед представників громадянського суспільства України, де люди, вимушені кинути будинки, роботу і рідну землю, були прийняті жителями не охоплених війною областей, розселені по сім'ях, отримували допомогу від волонтерів громадських рухів.

Із зібраних АДЦ «Меморіал» свідчень ясно, що в Липецькій області влітку і восени люди ділилися з приїжджиками врожаєм, передавали зайвий одяг, посуд, навіть побутову техніку: «Несли багато, якраз помідори були – тьма, і яблука. З нашого магазину хазяйка давала все – кухлі,

---

<sup>28</sup> <http://kremlin.ru/transcripts/47519>

<sup>29</sup> [http://www.fms.gov.ru/press/news/news\\_detail.php?ID=12181](http://www.fms.gov.ru/press/news/news_detail.php?ID=12181)

<sup>30</sup> Так, постанова уряду РФ №926 від 12.09.2014 рекомендує владі прикордонних регіонів (Брянської, Курської, Белгородської областей) і привабливих для біженців регіонів (Москви, Санкт-Петербурга, Московської і Ленінградської областей), Криму і Севастополя орієнтувати громадян України на інші регіони, а в пунктах тимчасового розміщення розміщувати переселенців не більше 3 діб (пов'язуючи це з початком опалювального сезону): <http://www.rg.ru/2014/09/15/ukraincy-site-dok.html>

<sup>31</sup> Становище ромів у РФ описано у звітах АДЦ «Меморіал»: <http://adcmemorial.org/www/publications/alternativnyiy-otchet-o-vyipolnenii-rtf-mezhdunarodnoy-konventsii-ob-otmene-vseh-form-rasovoy-diskriminatsii-2013>; <http://adcmemorial.org/www/publications/problema-diskriminatsii-i-nesoblyudeniya-prav-tsyiganskih-detey-v-rossiyskih-shkolah-2011>; <http://adcmemorial.org/www/publications/pravo-tsyigan-na-zhile-i-problema-nasilstvennyih-vyiseleniy-v-rossii-2011>; <http://adcmemorial.org/www/publications/roma-v-rossii-na-peresechenii-vseh-vidov-diskriminatsii-2004>

ложки, чашки, каструлі, тазки. Як гуманітарна допомога».<sup>32</sup> У Саратові один бізнесмен активно допомагав і ромським переселенцям, привозив їм предмети першої необхідності, продукти, забезпечив тимчасовим житлом.<sup>33</sup>

На жаль, велика частина російського суспільства сприйняла прибуття біженців як тяжкий тягар навіть у тих випадках, коли самі громадяни РФ не витратили на потерпілих від війни жодної копійки. Дивно було чути від літньої жінки з покинутого степового шахтарського селища Ростовської області, що її обурює приїзд сусідів з Донецька, «один навіть з двома коровами приїхав». При цьому старенька визнавала, що в їх краях немає жодного фермера, молока купити ніде (у єдиному сільмазі немає нічого, окрім хліба і консервів), але біженець з коровами викликав у неї лише ненависть: «Я йому кажу: йди воювати, батьківщину захищай! А він відповідає, що не піде і зброї немає. Значить, потрібно з вилами йти, раз зброї немає, як у революцію».<sup>34</sup>

Населення південних областей РФ прекрасно обізнане про те, що у війні на стороні «ополченців» воюють громадяни РФ, – і «найманці» (так називають самі інформанти тих, хто пішов воювати за гроші), і професійні військові. При цьому той факт, що жителі Східної України втікають до РФ, а «воювати доводиться Путіну», теж викликає в росіянах злість і ненависть до

**Подекуди влада дозволяє ромам будувати тимчасові «временки», ставлячи умовою будівництва відсутність фундаменту**

*Будинок сім'ї ромських переселенців із Донецька. Московська область, РФ.*



<sup>32</sup> Інтерв'ю, записане експертами АДЦ «Меморіал» у мешканки Липецька В. Липецьк, 27 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>33</sup> Свідчення ромів – біженців з Донецька, записані експертами АДЦ «Меморіал» в Белгородській, Липецькій, Московській областях. Жовтень-листопад 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>34</sup> Слова мешканки околиці Каменськ-Шахтинського Ростовської області. 5 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

приїжджих. Не раз доводилося чути висловлювання про «боягузтво» жителів Східної України, про те, що вони самі воювати не хочуть, а приїжджають у РФ «допомогу отримувати», воюють же там «тільки наші». Характерний приклад оцінки ситуації жителем прикордонного Белгорода: «Вони тут починають права качати: ви нам дайте роботу, а самі палець об палець не вдарять. Їм тут житло дають. Ну і вони наші робочі місця займають».<sup>35</sup>

У міркуваннях про причини приїзду потерпілих від війни розуміння, що причина війни – в російській агресії, дивним чином співіснує з надзвичайно сильним комплексом неповноцінності й образи на українців, навіть на тих, хто вибрав РФ: «Чому вони до нас-то їдуть? Вони завжди говорять, що ми погані, москалі. А чому вам би з Донецька не піти на Харків, чому ви туди не їдете? У Києві ж усе нормально, в Одесі теж. Спеціально все робиться, щоб вони в Росію їхали. Росія цих ополченців туди відправляє. Не просто ж так Крим віджали: вони хотіли, як мовиться, під шумок, мовляв, люди проголосували «за» – значить, можна».<sup>36</sup>

Знання реальної ситуації в прикордонних з Україною Ростовською, Белгородською, Брянською областях (люди там самі бачать колони російської військової техніки, що йдуть за кордон, росіян, які лікуються в місцевих лікарнях, – учасників донбаських боїв, професійних військових і «добровольців», котрі приїжджають на побивку з фронту) не рятує жителів від віри в міфи та пропагандистські вигадки. Один із головних міфів, що породжують заздрість і ненависть до приїжджих, в тому, що всім їм дають щодня по 800 рублів на людину, тоді як звичайному російському трудівникові стільки не заробити навіть за 12-годинний робочий день. Продавщиця з магазину в місті Шахти Ростовської області скаржилася: «Я за зміну отримую 600-700 рублів, це в несезон. Працюю з 8 ранку до 10 вечора. А біженці отримують допомогу більшу, ніж я заробляю».<sup>37</sup> Їй вторить таксист із Белгорода: «У мене, якщо чесно, ставлення до біженців не дуже. Вони вже починають нахабніти. Знаєте, їм допомогу платять по 800 рублів на людину. А їх по 3-4 людини в сім'ї. Вони сидять, сало рубають, а мені потрібно 12 годин працювати, щоб заробити. І дана вказівка: щоб їхні діти були в садках і в школах. А тут своїх не влаштувати в садок – потрібно записуватися, поки не народилася дитина».<sup>38</sup>

Аналогічні скарги на «привілеї» біженців доводилося чути повсюдно, хоча інформація про допомогу 800 рублів на людину в день зовсім не відповідає дійсності. Насправді гроші виділялися з федерального бюджету на утримання біженців у створених для цього таборах та інших місцях тимчасового розміщення, витрачалися там на житло (часто це просто намети, вагончики), харчування, роботу співробітників, але самі приїжджі ніяких грошей у руки не отримували, а дуже багато хто з них не міг скористатися і «благами» цих тимчасових таборів (серед українських ромів просто жоден не отримав ніякої допомоги, житла, харчування). Навіть ті люди, яких перші місяці розміщували в «тимчасовому фонді» і палаткових таборах, втрачали всі ці можливості через пару місяців – їх виселяли буквально на вулицю, якщо раніше біженці не зуміли зняти житло або якимось інакше влаштуватися.<sup>39</sup>

Влаштуватися в РФ біженцям виявляється дуже складно як через проблеми правового статусу (частіше за все він не дає право на роботу в РФ), так і через упереджене ставлення роботодавців. За свідченням мешканки Липецька, багато біженців не можуть знайти роботу за фахом і вимушені йти на посаду, що не відповідає освіті та професії, або навіть їхати назад: «Одна в інтернаті працює: була завучем школи, чи що, а пішла звичайним вихователем. Директор інтернату сказав, що більше не братимуть біженців, – нахабно поводяться. Роботу беруть не вся-

<sup>35</sup> Бесіда жителя Белгорода з експертами АДЦ «Меморіал». 26 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>36</sup> Бесіда жителя Белгорода з експертами АДЦ «Меморіал». 25 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>37</sup> Слова мешканки м. Шахти Ростовської області записані експертами АДЦ «Меморіал» 4 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>38</sup> Бесіда жителя Белгорода з експертами АДЦ «Меморіал». 26 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>39</sup> У ЗМІ широко висвітлювався випадок виселення біженців з України з тимчасового житлового фонду в Санкт-Петербурзі: <http://krasnosel.com/component/content/article/1574--2014> і з пункту тимчасового розміщення в Ангарській Іркутської області: <http://www.otr-online.ru/programmi/v-angarske-desyatki-38344.html>



ку. Їх повезли в колгосп, запропонували їй – дояркою, йому – скотарем, там для них і будинки є. А вони відмовилися. «Усе життя шахтарем, – говорить, – працював, а тепер піду хвосту коровам крутити»? Через роботу багато хто і повернувся».<sup>40</sup>

При всьому невдоволенні витратами на біженців, співрозмовники експертів АДЦ «Меморіал» рідко нарікали на дорожнечу самої війни, хоча й розуміли, що обходяться воєнні дії бюджету дуже дорого: розповідали про нескінченні машини з танками й іншою військовою технікою, що йшли вдень і вночі по трасі Ростов-Донецьк, прекрасно знали про високу оплату «добровольців» за участь у війні. Один із жителів Ростовської області розповів, що його сусід-алкоголік потрапив на війну «по дурості» – прибулий з армії племінник напоїв дядька і відвіз з собою «воювати». Заняття це алкоголікові сподобалося, до того він ніде не міг влаштуватися на постійну роботу, «хоч і дуже сильний чоловік (2 метри росту), вічно п'яний був, – нікому не потрібний, а там «тягаю, говорить, кулет», отримує 60 000 рублів за 10 днів, віддав борги, поїхав знову воювати»<sup>41</sup> – уже свідомо. Інші інформанти визнавали, що таке можливо, але припускали, що і вперше сусід-алкоголік сам погодився підписати контракт: «Що когось п'яним туди відвезли – це може бути, ну, значить, вони якось домовилися з ним по-п'яні, а вже там він проспав і зрозумів. Але силою туди найманців не везуть – це справа добровільна».<sup>42</sup>

### **За словами ростовських шоферів, колони військової техніки рухалися влітку 2014 року в напрямку кордону вдень і вночі: «Пробка була завжди – нам не проїхати»**

*Військові вантажівки, що рухаються в бік українського кордону на трасі Ростов – Донецьк на ділянці Ростов – Таганрог. Знято з вікна машини учасником місії. Жовтень 2014 року.*



<sup>40</sup> Інтерв'ю, записане експертами АДЦ «Меморіал» у мешканки Липецька В. Липецьк, 27 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>41</sup> Слова жителя Батайська Ростовської області записані експертами АДЦ «Меморіал» 4 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>42</sup> Слова жителя Ростова-на-Дону записано експертами АДЦ «Меморіал» 8 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

Цікаве свідчення вдалося отримати від добре інформованої людини в Ростові-на-Дону:

«Воювати в Донецьк багато хто їде, 60 тисяч в тиждень платять військовим, це за десять днів – хороші гроші. Можна піти у військкомат – є такі військкомати, цим займаються, люди знають, підкажуть, а там уже й далі направляють. Проходиш підготовку, повчать дні три – і все, є табори, тут прямо на кордоні, 70 кілометрів від міста, їх військкомати влаштовують. Це не те, що військові табори, – нелегальне все, так, навчать автомат тримати, навіть не обов'язково, щоб в армії відслужив раніше, – можуть і так узяти. Навіть дівчину можуть узяти – воює ж одна, приїжджала сюди нещодавно з пораненням, підлікувалася, знову воювати поїхала. Вона там одна дівчина на 100 чоловіків, її там чекають. З інших регіонів теж їдуть, але гроші платять тільки тут у нас, можна тут усе оформити. Нелегально це все – наших же військ там офіційно немає. А що платять багато найманцям – платять, звичайно, наша російська влада, але ж є варіант померти. Зброя там російська, військові наші, найманці з Росії. Батальйон «Схід» – це самий ядерний, відчайдушний. Це все чеченці. Вони просто вміють воювати, це як у Чечні було – тільки там наші хлоп'ята-призовники гинули, необстріляні в бій кинуті, а тут навпаки виходить – з українського боку хлопчачки по 18-20 років помирають. Що вони можуть проти наших, які вже воювали? Їх трупи КамАЗами возять».<sup>43</sup>

Ця ж людина виклала і своє судження про причини війни та її ціну: «В.В. Путіну територія потрібна, а на народ наплювати. Знаєте, як то кажуть: ліс рубають – тріски летять. Землі-то у нас навалом, а ось цих потрібно відсунути – НАТО й інших. З Криму все почалася, але там-то все легко вийшло, а тут довелося воювати, Донбас же не острів. Коли повернуться ті, хто воюють з України назад, в алкоголіків перетворяться тут».<sup>44</sup>

Для багатьох як у РФ, так і в Україні війна стала ще і причиною втрати зв'язку з близькими людьми: «У мене родичі з Луганська в Харків втекли, вони, нібито, на нас за цю війну ображені, ми тепер не розмовляємо. А нам теж ця війна не потрібна ж».<sup>45</sup>

---

<sup>43</sup> Там само.

<sup>44</sup> Там само.

<sup>45</sup> Там само.

# РОМСЬКЕ НАСЕЛЕННЯ СХОДУ УКРАЇНИ: ЖИТТЯ В ЗОНІ КОНФЛІКТУ, БІЖЕНЦІ Й ТІ, ХТО ПОВЕРНУЛИСЯ ДОДОМУ

Деякі роми втікали із зони воєнних дій – Донецької і Луганської областей – в інші регіони України. Інші залишилися в місцях, де розгорнулися бойові дії. Хтось втікав від війни, але на момент написання цієї доповіді вже повернувся додому у відвойовані українською армією міста й села.<sup>46</sup> Експерти АДЦ «Меморіал» розмовляли з ромами та активістами громадських організацій, що допомагають біженцям, у Харкові, Києві, Запоріжжі в жовтні 2014 року. У кінці листопада 2014 року правозахисники відвідали Слов'янськ і Дзержинськ Донецької області та опитали ромів, які повернулися додому після звільнення цих місць від озброєних формувань «ополченців».

## СТАНОВИЩЕ РОМІВ У ТАК ЗВАНИХ ЛНР І ДНР

*«Що стосується поведінки ополченців... з місцевим населенням вони поводитися по-хамському. А якщо говорити про циганів, то до них ставлення було ще гірше».*

*(Д., активістка громадської організації, Дзержинськ Донецької області)*

Перехід Донецької і Луганської областей під владу «ополченців» був маркірований встановленням блокпостів на межі населених пунктів, покликаних захистити жителів від «хунти» і «бандерівців».

Олена Марчук, біженка зі Свердловська Луганської області, розповіла правозахисникам:

*«Перші проблеми почалися ще в лютому 2014 року, після зміщення Януковича, коли шахтарі заявили, що їм «не потрібні бандерівці при владі». До них поступово приєдналися інші місцеві жителі. У Свердловську і Луганську стали встановлювати блокпости. На в'їзді до міста проросійські активісти поставили намет, обклали його шинами і вивісили російський прапор. Місцевим жителям вони сказали, що «бандерівці йдуть на Донбас» і вони захищатимуть від них місто».<sup>47</sup>*

Д., активістка громадської організації в Дзержинську Донецької області, розповіла експертам:

*«ДНРівці звійшли до Дзержинська в травні. До цього місто дуже довго готувала до цієї події місцева влада, в першу чергу мер Сліпих. Він перший, хто став відкрито говорити про нову незалежну республіку і про відокремлення від України. Уявіть, нам навіть не дозволили тут провести вибори президента. ДНРівців також підтримав колишній зять мера, на прізвище Рибалка. Він є власником усього дрібного бізнесу в місті: усі великі й маленькі магазини знаходяться в його руках. Також він є власником усіх немуніципальних земель. За даними нашого моніторингу, який ми проводили ще до вторгнення ополченців, з 600 чоловік, які працюють в його магазинах, оформлено було тільки 4. Тобто, усе, що*

<sup>46</sup> Згідно з повідомленнями, отриманими експертами АДЦ «Меморіал» по телефону від жителів Луганської області в березні 2015 року, із приблизно 600 ромських сімей, які покинули регіон, додому повернулися близько 80%. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>47</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Олени Марчук, біженки зі Свердловська Луганської області. Харків, 16 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

повинно було йти в казну у вигляді податків, йшло йому в кишеню. Щоб було зрозуміліше, скажу, що в місті в нас єдине, звідки можуть взятися гроші, це наша шахта і бюджет. 3 35 тис. населення працюють тільки 14 тис. Інші – це пенсіонери, безробітні, неповнолітні й непрацездатні.

Як тільки місто захопили ДНРівці, навколо нього відразу стали зводитися блокпости, як вони говорили – «для захисту від військ хунти». Увесь дохід, який ішов від шахти, відразу став йти на облаштування цих блокпостів. Мер також виділив на це частину коштів із бюджету. З будівлі обвиконкому вони зробили штаб. Там же вони тримали полонених і затриманих. На цей штаб уряд витратив силу-силенну бюджетних грошей: на меблі, на кондиціонери і т. п.».<sup>48</sup>

Опитані ромські активісти свідчили про радикальній настрій місцевих жителів у Слов'янську Донецької області:

*«На початку квітня у нас в районі ж/д вокзалу вже стояли барикади. Місцеві раділи, говорили, що «прийшли наші, дончани, захищати нас від фашистів»».*<sup>49</sup>

Коли в Луганській і Донецькій областях почалися військові дії, усе населення, у тому числі й роми, страждали від артилерійського обстрілу. Так, перші обстріли Свердловська Луганської області в кінці червня 2014 року зачепили місця проживання ромів-сервів – сел. Шарапкіне, ім. Стаханова і особливо сел. ім. Луначарського, що опинилося в зоні прямого обстрілу, де жили близько 20 сімей ромів – влахів і молдова. Ромські будинки в сел. ім. Луначарського були «халупками», від обстрілу вони сильно постраждали або були зовсім зруйновані. Жителі полишали будинки в поспіху, багато хто не встиг узяти з собою теплий одяг, речі першої необхідності, навіть документи. Олена Марчук, що багато років пропрацювала вчителькою у Свердловську і знайома з ромськими сім'ями, розповіла, що основний ризик роми бачили, звичайно, в обстрілі й у тому, що «у них відберуть дітей і змусять їх йти воювати». Біженці стверджують, що на початку військових дій через Свердловськ но-чачами стала проїжджати російська військова техніка з російськими солдатами.<sup>50</sup>

Втеча ромів із території, зайнятої «ополченцями», була викликана не лише побоюванням загинути від обстрілу. Не меншим ризиком саме для ромів стало беззаконня, свавілля й насильство з боку «ополченців», санкціоноване владою невизнаних республік і що почалося ще до масованих військових дій. Документовані випадки довільних затримань, грабежів, побиття і навіть вбивства, а також справжні погроми ромських будинків:

*«Що стосується поведінки ополченців, то вели вони себе тут дуже нахабно. У кого хотіли – відбирали транспорт, могли зайти в будь-який магазин і взяти скільки завгодно продуктів, не заплативши. З місцевим населенням вони поводитися по-хамському. А якщо говорити про циганів, то до них ставлення було ще гірше».*<sup>51</sup>

*«У мене прямо у дворі ларьок стоїть продовольчий. Ми були вдома того дня. Чуємо – якийсь шум на вулиці. Вирішили вийти з дружиною, подивитися, що відбувається. Виявляється, це кричала продавиця з ларька. Туди зайшли ДНРівці й витягнули все, що було можна. Усі продукти. Я впевнений, що якби вони помітили нас в той момент, точно розстріляли б».*<sup>52</sup>

*«Уперше я зіткнувся з ними, коли їхав до себе додому. Було це так. По дорозі мене обігнала «десятка», яка завершила в один із циганських дворів. З машини вийшли три людини в камуфляжі, з автоматами, і зайшли в дім. На дворі стояв майже новий джип Тойо-*

<sup>48</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Д., активістки громадської організації. Записано в Дзержинську після звільнення міста від «ополченців» 20 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>49</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у А., ромського активіста. Слов'янськ Донецької області, 18 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>50</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Олені Марчук, біженки зі Свердловська Луганської області. Харків, 16 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>51</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Д., активістки громадської організації. Записано в Дзержинську після звільнення міста від ополченців, 20 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>52</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у А., ромського активіста. Слов'янськ Донецької області, 18 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

та Лендкрузер, 2008 року. Спочатку вони представилися, що вони солдати Донецької незалежної республіки і що їм потрібна його машина. Циган відмовився, тоді вони побили його, забрали ключі від машини і викрали її».<sup>53</sup>

Жертвами і свавілля «ополченців», і воєнних дій стали декілька десятків полонених і затриманих, замкнених у приміщенні міської адміністрації Дзержинська Донецької області. При відступі «ополченці» підпалили будівлю, багато хто з тих, хто там знаходився, загинув, не всі жертви були опізнані. Одним із загиблих, ймовірно, був затриманий напередодні ром Ян Белоус. Родичам насилу вдалося домогтися початку розслідування загибелі Яна українською владою, на момент написання цього звіту воно не було закінчене. Д. розповіла про це так:

*«Ян Белоус загинув від рук сепаратистів. Він був із російських циганів. Принаймні, так вони себе тут називають. Він випивав, але, в принципі, нікому проблем не створював ніколи. 20 липня він вийшов на вулицю під час комендантської години (після 21.00), випивши, попросити в кого-небудь сигарету. Його дружина спостерігала за ним у вікно. Вона бачила, що до нього підійшли люди з автоматами, поговорили з ним хвилин 5, а потім поруч зупинилися дві машини. В одну з них вони заштовхали Яна і відвезли. Дружина думала, що вранці піде до облвиконкому його шукати, але вночі, о 3 годині, почався штурм міста українською армією. О 5 ранку в місті вже йшли повномасштабні перестрілки, будівля облвиконкому була підпалена, а десь о 13 годині ополченці почали відступати. В цей час будівля вже повністю вигоріла. Як виявився пізніше, в ній згоріли десятки затриманих громадян, а також самі ополченці. Люди бачили, як якась людина, що вся горіла, випала з вікна. Там же, ймовірно, згорів і Ян, оскільки після штурму він не був знайдений, ні живий, ні мертвий. Через декілька днів дружина Яна подала заяву на розшук у СБУ і міліцію. Заяву кілька разів писала і його мати. Впродовж декількох наступних днів до них приїжджали*

#### **Будинок ромської сім'ї, вікна були розбиті під час обстрілу**

*Слов'янськ Донецької області, Україна.*



<sup>53</sup> Там само.

люди в цивільному для розмови, представлялися співробітниками СБУ, але ніякими документами це не підтверджували. Ніякої інформації від них не було, матір і дружину нікуди не викликали. Тоді дружина вирішила звернутися ще раз до міліції і дізнатися, що вони роблять для пошуку її чоловіка, але вони не змогли знайти її заяви. Ніякого пошуку, природно, не велося. Коли вона звернулася до начальника, він став трясти перед нею стопкою паперів і говорити: «У нас тут російських – знаєш, скільки пропало? А ти зі своїм циганом причепилася». Дружині і матері все ж вдалося звернути на себе увагу, і на даний момент у матері був узятий аналіз ДНК, за яким буде можливість ідентифікувати його серед тих, хто згорів у приміщенні облвиконкому 21 липня. Один раз їх викликали на впізнання частин тіла, які за описами підходили під ті, що вони давали, але ні мати, ні дружина не впевнені, що це частини тіла Яна».<sup>54</sup>

## ПОГРОМИ В СЛОВ'ЯНСЬКУ ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

*«Тих, кого побили, навіть не приймали потім у лікарнях, оскільки лікарі не хотіли проблем із сепаратистами. Так тривало приблизно півтора місяці, поки вони не пішли. Ми взагалі боялися виходити на вулицю весь цей час, ховалися вдома. Не дай Бог кому-небудь із них потрапити на очі».*

*(Ром П., житель Слов'янська)*

Особливо драматичним виявилось становище ромів у Слов'янську Донецької області, де в квітні 2014 року відбулися супроводжувані насильством погроми ромських будинків представниками так званої «самооборони» – озброєних формувань під командуванням «народного мера» Слов'янська В'ячеслава Пономарьова,<sup>55</sup> антициганські висловлювання інформанти приписують і Ігорю Гіркіну, який командував «ополченням» у Слов'янську.

За свідченням М., ромської мешканки Слов'янська, яка після першого погрому втекла із сім'єю в Харків, ще в березні 2014 року поповзли чутки про те, що сепаратистські налаштовані активісти цікавляться в чиновників міської адміністрації джерелом доходу ромів:

*«Якщо в адміністрації відповідали, що джерело доходу їм невідоме, то до цієї сім'ї потім приходили військові й крушили все. Вони не запитували і не розбирали, хто чим насправді займається, просто приходили, вибивали скло, забирали гроші, підпалювали будинки».<sup>56</sup>*

За повідомленнями ЗМІ, перші погроми в Слов'янську сталися в районі залізничного вокзалу і в сел. Черевківка, де жило багато ромів, 19 квітня 2014 року – не минуло й тижня після того, як «народним мером» Слов'янська став кримінальний авторитет і наркоторговець В'ячеслав Пономарьов. Озброєні люди вривалися в ромські будинки, виводили мешканців на вулицю і ставили їх лицем до стіни, вимагаючи від них гроші, золото й інші коштовні речі.<sup>57</sup> Вони знищували майно, підпалювали покрівлю будинків і били чоловіків. За інформацією, отриманою від Ольги Жмурко (фонд «Відродження»), в офіційних висновках пожежних служб значилося, що в будинках сталося загоряння проводки. Ромів, котрі звернулися згодом за медичною допомогою до медичних установ, лікарі відмовлялися приймати, побоюючись репресій з боку «ополченців».<sup>58</sup>

<sup>54</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у Д., активістки громадської організації. Записано в Дзержинську після звільнення міста від «ополченців», 20 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>55</sup> <http://gordonua.com/news/separatism/V-Donckoy-oblasti-separatisty-prodolzhayut-zapugivat-i-grabit-cygan-19537.html>

<sup>56</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у ромні М., яка втекла із Слов'янська в Харків і яка згодом повернулася додому. Слов'янськ Донецької області, 17 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>57</sup> <http://novosti.dn.ua/details/223201/>

<sup>58</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у директора Ромської програмної ініціативи Міжнародного фонду «Відродження» Ольги Жмурко. Київ, 15 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

Таким чином, мабуть, циганські погроми спочатку були пов'язані з переділом кримінального ринку і спрямовані на усунення конкурентів «народного мера», але постраждали від них усі роми, які живуть у Слов'янську. Вячеслав Пономарьов, у свою чергу, в одному зі своїх інтерв'ю заявив, що «нападів на циганів у Слов'янську як таких не було. Ми зачищаємо місто від наркотиків».<sup>59</sup>

Ром П. із Слов'янська так пояснив те, що відбувається:

*«Слава Пономарьов – наш тодішній мер, із колишніх бандитів. Його все місто знає. У 90-і він входив у якісь угруповання і сам був наркоманом. Природно, він про всі точки знав не з чуток. Вони були якраз на вокзалі і Черевківці найвідоміші. Там жив циган на ім'я Паша. Усе місто знало, що він торгує наркотиками, причому дуже давно. Саме там основні події й розгорталися. Циганів виводили з будинків, забирали в них золото, гроші, усе цінне, замикали в підвали. Так чинили практично з усіма циганами, не лише з привокзальними. Повз мій будинок кілька разів проїжджали ДНРівці, але оскільки я не дуже схожий на цигана, а вони не розрізняють, які будинки циганські, а які ні, мене не чіпали. Тільки один раз до мене зайшов чоловік з автоматом. Він було один і хотів обшукати будинок, але не став. Якби їх було декілька, вони точно перевернули б увесь будинок і забрали що-небудь.*

*На початку травня постраждав мій знайомий і вся його сім'я. Вони якраз жили на ж/д. Діло було так. Йому подзвонили і сказали, що в його квартиру ввірвалися ополченці й вивели на вулицю дітей і дружину. Він приїхав розібратися, в чому справа. Коли спробував відняти в ополченців дітей, йому прострелили ногу. З цього дня ополченці почали виганяти циганів з їхніх квартир та будинків і займати їхнє житло. Усе цінне, що було там, вивозили машинами: золото, прикраси й інші дорогі речі. У багатьох циганів викрадали машини. Декілька чоловік побили в місті. З них знімали золоті ланцюжки й персні. Мені*

#### **У Слов'янську при «мерові» Пономарьову ромські будинки піддавалися нападам і погромам**

*Розорений будинок ромів у Слов'янську, Донецька область, Україна*



<sup>59</sup> [http://news.liga.net/news/politics/1445861-separatisty\\_po\\_svoemu\\_obyasnyayut\\_zachistku\\_slavyanska\\_ot\\_tsygan.htm](http://news.liga.net/news/politics/1445861-separatisty_po_svoemu_obyasnyayut_zachistku_slavyanska_ot_tsygan.htm)

*розповідали, що тих, кого побили, навіть не приймали потім у лікарнях, оскільки лікарі не хотіли проблем із сепаратистами. Так тривало приблизно півтора місяці, поки вони не пішли. Ми взагалі боялися виходити на вулицю весь цей час, ховалися вдома. Не дай Бог кому-небудь із них потрапити на очі».<sup>60</sup>*

## **ПРОБЛЕМИ ПРИ ВИЇЗДІ З ТЕРИТОРІЇ, ПІДКОНТРОЛЬНОЇ «ОПОЛЧЕНЦЯМ»**

*– Вам не положено виїжджати з міста.*

*– Нам би хоч дітей вивезти, вони ж маленькі. У вас що, дітей немає?*

*– Не положено! Начальник наказав не випускати циганів із міста.*

*(Діалог на блокпосту біля Слов'янська в переказі ромні М., мешканки Слов'янська)*

Погроми тримали в страху ромське населення Слов'янська: люди боялися потрапляти на очі «ополченцям» і намагалися знайти шляхи безпечного виїзду з міста. Проте на блокпостах ДНР ромів затримували й повертали назад у Слов'янськ, пояснюючи це наказом «не випускати з міста циганів» (належність цих блокпостів озброєним формуванням ДНР підтверджується тим, що, за свідченням ромів, там не було українських прапорів, а солдати не носили відзнак). Ромська біженка М. і її сім'я змогли покинути Слов'янськ лише з третьої спроби:

*«У травні через наше село ночами стали ходити солдати великими групами. Вони голосно кричали і лякали всіх місцевих. На пагорбах постійно чергували люди із зброєю. Як тільки це почалося, ми спробували виїхати в Харків. Двічі нам не дозволяли покинути місто. Вперше, коли ми спробували виїхати через пост на Барвінкове, нас зупинили солдати й веліли їхати назад: «Циганів з міста не випускаємо». Я просила відпустити хоча б дітей, але солдати сказали, що в них є указ командира, за яким циганів випускати з міста строго заборонено. Удруге відправити вийшло тільки мого онука, оскільки він рудий і не схожий на цигана. Я посадила його в автобус з іншими людьми, а сама вслід їхала на машині з родичами. Нас не пустили, а онук зміг поїхати, оскільки сепаратисти не зрозуміли, що він циган. Інших циганських дітей зняли з автобуса, а його ні. Його ще українські жінки прикрили, коли зрозуміли, що він циган. На третій раз проїхали, з іншого боку Слов'янська».<sup>61</sup>*

Із слів інформантів, «ополченці» не випускали на підконтрольну українській армії територію чоловіків без сімей, підозрюючи, що вони воюватимуть проти них, і молодих жінок, оскільки «бачили в них потенційних снайперів»<sup>62</sup>. У сімей з дітьми при подоланні блокпостів «ополченців» теж виникли проблеми, які вони вирішували шляхом хабарів: свідки стверджують, що проїзд чоловіка, зокрема через блокпост «ополченців» у Глибокій Макатисі коштував 1000 гривень, жінки – 500.

Деякі інформанти повідомили, що солдати української армії теж не пропускали ромів через свої блокпости, посилаючись на відповідний наказ начальства. Є свідчення про таку протидію на блокпосту в Барвінкове (на захід від Слов'янська) і на виїзді з Краматорська. Подолати українські блокпости ромам, за їх словами, вдалося за допомогою хабарів:

*«8 травня ми з дружиною і дітьми вирішили поїхати із Слов'янська в Новомосковськ, де приймали переселенців. На третьому по рахунку українському посту під Барвінкове нас затримали. Це був блокпост районної міліції (принаймні, так вони представилися). Сол-*

<sup>60</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у рома П., Слов'янськ Донецької області, 17 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>61</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у ромні М., яка втекла із Слов'янська в Харків і яка згодом повернулася додому. Слов'янськ Донецької області, 17 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>62</sup> Свідчення рома П., Слов'янськ Донецької області, 17 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».



дат, який зупинив нас, сказав, щоб ми розвернулися і їхали назад, оскільки начальство наказало їм не пропускати циганів. До цього нас без проблем пропустили на всіх ДНРівських і українських постах. Я намагався вмовити його, показував, що зі мною їдуть мої діти і дружина, але йому було все одно. Моя дружина дуже сильно злякалася і стала плакати, як і діти. Я навіть не міг їх заспокоїти. Ми повернулися на попередній український блокпост, який знаходився в Черкаському. Там навіть здивувалися, чому ми приїхали назад. Я розповів, що сталося. Тоді солдат покликав свого начальника, він ще раз перевірів усі наші документи і сказав, що зв'яжеться з тим блокпостом і попросить, щоб нас пропустили. Дружина, якщо чесно, в сльозах, мало не на колінах його благала, щоб він допоміг нам поїхати. Коли ми знову під'їхали до барвінківського блокпоста, нашу машину обступили чоловік п'ятнадцять. Я вийшов і сказав, що нам дозволив проїхати їхній начальник і що їм повинні були дзвонити, але у відповідь один із них сказав, що ніхто їм не дзвонив. Вони оточили мене і стали по черзі штовхати, обзивали мене, потім один із них запитав, де моя дитина. Я відкрив задні двері і показав сина і дочку. Тоді він запитав: «І що, довго так стоятимемо?» Я навіть не зрозумів, що він має на увазі, але потім здогадався, що безкоштовно він нас не випустить. У мене з собою було всього гривень двісті, їх я йому і віддав. У його сина через усе це пішла з носа кров від нервів, а в дочки піднялася нудота».<sup>63</sup>

Трагедією, що потрясла ромів Слов'янська, стало вбивство в травні 2014 року молодого рома-ловаря Бунчура Череповського, який намагався виїхати через блокпост ДНРівців (імовірно, у сел. Билбасівка на захід від Слов'янська). За словами опитаних, він помер від побоїв. Його рідна сестра Г., самотня мати, змогла втекти із Слов'янська в Київ відразу ж після приходу до влади «ополченців», повернулася додому в кінці жовтня. Вона розповіла:

**Величезною проблемою для тих ромських жителів Східної України, хто втікає від війни, стала нестача документів – міграційних карт, свідоцтв про народження**

*Ромські біженці в автобусі. Воронежська область, РФ*



<sup>63</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у ромського активіста А., Слов'янськ Донецької області, 18 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

*«Як тільки по місту стали ходити люди в чорних масках із зброєю, я зрозуміла, що потрібно виїжджати. У перші ж дні вони знищили телевізори. Потім спалили два джипи, які належали «Правому сектору». Я вчасно виїхала, а ось мого брата, Бунчура, вони вбили. Його затримали на посту і побили до смерті. Принаймні, мені так сказали. Тепер я не знаю, залишатися тут чи знову виїжджати».<sup>64</sup>*

## **ЖИТТЯ БІЖЕНЦІВ У МІСЦЯХ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕСЕЛЕННЯ**

*«На питання, куди йти і що робити, де отримати їжу для дітей, які не їли два дні, співробітниця соціальної служби підвищила тон і сказала: «Ви не зрозуміли? Ми мерові списки подаємо! І Все! Ясно?»*

*(Д., активістка громадської організації, Дзержинськ Донецької області)*

Великі міста України – Київ, Харків, Запоріжжя – не стали місцем постійного проживання більшості ромських переселенців: пробувши тут деякий час (іноді тільки декілька днів), роми рухалися далі – в безпечні регіони до родичів або назад додому – у разі звільнення територій від влади невизнаних республік (або навіть до підвладних «ополченцям» місць, якщо не вдавалося отримати довготривалу допомогу і закріпитися в безпечному районі). Деякий час вони жили в палаткових містечках для біженців, організованих силами МНС України і волонтерів, після чого виїжджали в інші регіони України. Інформанти відмічають, що надія повернутися додому в них з'явилася після укладення Мінського договору у вересні 2014 року.

За словами Олександри Назарової, співробітниці ресурсного центру для допомоги вимушеним переселенцям, «у Київ їдуть тільки ті, хто вже заздалегідь домовився з родичами або використовує місто як перевалочний пункт. Таких ромів досить мало». На її думку, ті роми, які вирішили повернутися до місць колишнього проживання, що знаходяться під владою «ополченців», не хочуть, щоб їх реєстрували як біженців, оскільки цей статус може бути для них небезпечний<sup>65</sup> (прибічники ЛНР і ДНР можуть звинуватити їх у проукраїнських настроях і застосувати насильство).

Ситуація з переселенцями швидко міняється, тому скласти загальну статистичну картину досить важко. За даними громадських організацій, загальне число ромських біженців, які отримали допомогу влітку 2014 року, складає близько 1000 чоловік у Запоріжжя і близько 900 чоловік у Харкові та Харківській області.<sup>66</sup>

Влада регіонів України, куди в травні 2014 року масово стали прибувати біженці із зони воєнних дій, виявилася не зовсім готовою до такої ситуації. Коштів, що виділяються державою, – в умовах економічної кризи та війни, – на облаштування переселенців не вистачало, досвіду теж не було. Це призвело до того, що в державних органах роми частенько не отримували ніякої допомоги.

Наприклад, у Дзержинську Донецької області вже після відходу звіди «ополченців» опинилася ромська сім'я Щербак із Краматорська – 13 осіб, у тому числі двоє людей похилого віку, декілька дітей шкільного і дошкільного віку, одна з них – дитина-інвалід. За повідомленням Д., активістки громадської організації, влада Дзержинська обмежилася занесенням членів сім'ї Щербак у список тих, що потребують допомоги:

<sup>64</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Г. 17 жовтня 2014 року, Слов'янськ Донецької області. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>65</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Олександри Назарової. Київ, 15 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>66</sup> Дані організації «Чачимо» (Харків) – отримані експертами АДЦ «Меморіал» від активіста М. Бурлуцького (Харків, 16 жовтня 2014 року), дані ініціативної групи допомоги ромам (Запоріжжя) – отримані від ромського активіста А.П. (Запоріжжя, 19 жовтня 2014 року).

*«Спочатку цю сім'ю циганів прийняли в соціальній службі у справах сім'ї і молоді. Там їх протримали декілька годин, поки кожного не занесли в реєстр громадян, які переселилися. Після цього сказали, що вони можуть бути вільні. Не зрозумівши, що відбувається, С. Щербак почала просити допомогти їм десь розміститися і отримати гуманітарну допомогу. На це співробітниця служби відповіли, що вони їх занесли в список, який потім подадуть меріві міста, а більше нічим допомогти не можуть. Перепитавши ще раз, куди їм іти і що робити, де отримати їжу для дітей, які не їли два дні, одна із співробітниць підвищила тон і сказала: «Ви що, не зрозуміли? Ми меріві списки подаємо! І все! Ясно?» Так вони й пішли ні з чим. Ось усе, що зробила влада для переселенців. Вона заносила їх у списки. Коли вони спробували оформити допомогу на дитину, їм сказали, що їм потрібно поїхати в Краматорськ і взяти якісь необхідні документи, але поїхати туди вони не могли, оскільки в них не було грошей. На це в службі соціального забезпечення їм відповіли, що це не їх проблеми. Декілька днів ця сім'я поневірялася по місту. Вони збирали десь абрикоси і продавали їх на ринку, але оскільки вони продавали їх дешевше, ніж потрібно, їх звідти швидко прогнали. Потім їх прихистили баптисти у своїй церкві, але там вони також прожили недовго, оскільки не змогли знайти коштів для існування, і поїхали в Росію».<sup>67</sup>*

У той же час жителі України виявили більшу солідарність із біженцями і готовність їм допомогти. Поки місцева влада займалася скоріше збором інформації про внутрішніх мігрантів, конкретну допомогу тим, хто потребував цієї допомоги, робили волонтери й активісти громадських організацій, представники церкви (ромам, зокрема, за свідченнями опитаних, допомагали баптисти і протестанти).

**Пізньої осені ромські сім'ї намагаються нашвидкоруч побудувати житло для потерпілих від воєнних дій у Донецьку.**

*Воронезька область, РФ.*



<sup>67</sup> Інтерв'ю, узятє експертами АДЦ «Меморіал» у Д., активістки громадської організації. Записано в Дзержинську після звільнення міста від «ополченців», 20 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

У Харкові та Запоріжжі, які стали «перевалочними пунктами» для багатьох ромів, активно діють громадські організації допомоги вимушеним переселенцям. Вони співпрацюють з місцевою владою, гуманітарними організаціями, залучають до роботи волонтерів. До таких ініціатив, як «Станція Харків», стали приєднуватися у великій кількості волонтери, які хочуть допомагати саме ромам, чого раніше не було.<sup>68</sup> До допомоги ромським біженцям залучені медіатори – мережа посередників між ромськими громадами і держустановами, створена в Україні в ході реалізації спеціальної програми Ради Європи. Волонтер ініціативної групи щодо роботи з ромами повідомив:

*«У Запоріжжі працює ромський фонд «Чириклі», у нас є так звані медіатори, які здійснюють зв'язок з різними установами, медичними й іншими, та ромами. Коли приїхали перші роми-переселенці, це був червень-липень, велику частину клопотів узяли на себе саме медіатори. Продовольчий пайок, одяг і так далі – усе трималося на них. Матерям-одиначкам, наприклад, допомагали швидко знайти житло. Саме в нас розселили всіх здебільшого по гуртожитках. Червоний Хрест допомагав сильно. Коли з АТО приїхали перші роми – тавричани, серви і ловарі, у Червоного Хреста відразу виникли програми по переселенню, і вони добре співпрацювали з волонтерами. Працювали вони злагоджено і швидко. Волонтери мали інформацію про житло, куди можна було розселити людей. Вони відразу з'ясовували, де є вода, де немає, де доведеться за проживання платити, а де ні. Далі діяв уже Червоний Хрест».*<sup>69</sup>

Утім, правозахисники, які допомагають переселенцям із зони бойових дій, відмічають у деяких випадках недостатню координацію між ромськими активістами й іншими залученими до процесу допомоги біженцям організаціями й установами: «Кілька разів було так, що інформація про переселенців до нас доходила тільки тижнів за два після того, як вони в'їхали в якийсь із районів міста й розбили табір у парку або лісі. Нам говорять, що там-то і там-то ось уже два тижні живе декілька сімей у наметах і в них дуже складне становище, оскільки їх нікуди поселити, і їм ніхто не допомагає. Ми запитуємо, чому вони мовчали про це раніше, і як їм можна допомогти, якщо ви про них мовчите, а нам у відповідь говорять, що «їм все одно ніхто не допомагає, ось і мовчимо».<sup>70</sup>

За відсутності реальної державної допомоги коштів, що їх збирали волонтери і звичайні громадяни, було недостатньо, щоб постійно забезпечувати переселенців навіть найнеобхіднішим. У багатьох гуманітарних пунктах одна людина могла отримати допомогу не більше одного разу. За свідченням Н., волонтера «Станції Харків», «коштів не вистачало, оскільки, можна так сказати, що добровольці купляли всю гуманітарну допомогу за свій рахунок. Особливо складно стало, коли в липні хлинула друга хвиля. Через відсутність вільних місць до вересня Харків став містом, закритим для переселенців. Навіть у Червоного Хреста до того моменту закінчилися кошти на надання гуманітарної допомоги».<sup>71</sup>

До кінця літа проблеми із розселенням стали виникати і в інших містах, і стосувалося це всіх біженців, не лише ромів: «... в інших регіонах України не залишилося вільних місць для переселенців з Донбасу. Нам відповіли, що для людей вже немає безкоштовного житла в Полтавській, Запорізькій і Львівській областях. Ми шукаємо знайомих, які не відмовляють у підселенні до наявних кімнат. Близько 60 переселенців вдалося поселити в гуртожитку селища Донського в Донецькій області».<sup>72</sup>

<sup>68</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Євгенії Левінштейн, активістки «Станції Харків». Харків, 16 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>69</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у волонтера ініціативної групи для роботи з ромами А.П., Запоріжжя, 19 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>70</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у співкоординатора Проекту «Без кордонів», представника Ресурсного центру для вимушених переселенців М. Буткевича. Київ, 19 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>71</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Н., волонтерки «Станції Харків». Харків, 16 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>72</sup> Слова начальника групи по роботі із ЗМІ транзитного пункту для переселенців Оксани Яценко: <http://www.ostro.org/donetsk/society/news/452429/>

Таким чином, ромські переселенці, котрі стали на облік у держустановах і в громадських організаціях, знаходилися в такому ж скрутному становищі, що й інші біженці: їх часом розміщували в не пристосованих для житла приміщеннях, їжі та іншої гуманітарної допомоги не вистачало, проте, якщо з'являлася можливість, умови їх існування покращувалися. Розповідь ромської біженки із Слов'янська, яка опинилася в Харкові:

*«Прийшовши в Харків, ми з дітьми відразу зареєструвалася на «Станції Харків» і нас помістили в приміщення одного з клубів, але там було дуже холодно і не було води. Неможливо було жити з дітьми. Місцеві нас лякали, що якщо ми тут затримуватимемося, нас уб'ють. Але нічого такого не відбувалося. Усі ставилися до нас цілком доброзичливо. Єдиною проблемою був холод і вода. Води не було в зоні доступності в принципі. Спочатку нам дали по 100 гривень на сім'ю, якусь кількість їжі і все. На цьому гуманітарна допомога закінчилася, але нас постійно годували волонтери зі «Станції», давали гроші на ліки зі своєї кишені. Після клубу нас поселили в інтернаті, який знаходиться в Деркачах. Там було все дуже пристойно. Діти особливо задоволені були. Їм там дозволяли грати у футбол і ходити купатися на річку».<sup>73</sup>*

Відмічені й випадки, коли, навпаки, кошти закінчувалися і становище переселенців ставало важчим. Про таку ситуацію розповів ром А., біженець із Слов'янська:

*«Коли ми приїхали в Новомосковськ, відразу подали на статус переселенців. Нас послали в село Орловщина, де в санаторії розміщували переселенців. Місце для розміщення*

**У ромських сім'ях традиційні багато дітей, тому невплата соціальної допомоги – велика економічна проблема для них**

*Сім'ї ромів у Батайську Ростовської області, РФ.*



<sup>73</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у ромської біженки із Слов'янська, м. Харків, 18 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

*до того моменту в Новомосковську вже практично не було. З нами приїхали ще дві сім'ї, всього 14 чоловік. Спочатку з гуманітарної допомоги нам дали по шматку мила і простирадла. Ми не відмовлялися і нічого не вимагали, оскільки розуміли, що ситуація складна. У санаторії все було дуже добре: нас досхочу годували, кімнати були досить затишні, але потім, за два тижні, нас різко вигнали й перемістили в бараки. З цієї миті почався справжній кошмар. Там неможливо було жити. Там було не прибрано, не було душу й туалету, а ночами по підлозі бігали щури. Нас перестали навіть годувати, не давали ніяких грошей. Ніяких виплат не було взагалі. Це було просто жахливо. Весь цей час я був на нервах, оскільки переживав за дітей. Добре вже нам, але дітям було просто небезпечно жити в таких умовах. Там були наших дві дівчинки по 17 років, і два хлопчики, одному 14 років, а іншому 4 роки. Через це, мабуть, у мене стався зрив і мене забрали до лікарні з передінфарктним станом. Зараз я досі вимушений пити пігулки і їздити в Новомосковськ на обстеження».<sup>74</sup>*

За результатами опитування, що проводилося ромською громадською організацією «Чачимо» і волонтерами «Станції Харків», 67% опитаних ромів у перші дні перебування в Харківській області вимушені були ночувати на вулиці, на вокзалі або в наметах у лісосмузі, не отримуючи ніякої допомоги. Так, наприклад, одна багатодітна ромська сім'я із Слов'янська розташувалася в лісосмузі поблизу станції метро «Пролетарська». Найменшій дитині на той момент було 2 місяці. Ще одна сім'я у кількості 19 чоловік (10 дітей і 9 дорослих) упродовж 4 днів жили в парку в районі Харківського тракторного заводу просто неба, не маючи коштів для існування. Ромів-переселенців часто можна було бачити на залізничному вокзалі в Харкові, де вони по декілька днів мали притулок в залі очікування.<sup>75</sup>

Дехто з ромів, опитаних експертами АДЦ «Меморіал», потрапили в таке становище. Так, ромні Г., самотня мати, з трьома дітьми втекла із Слов'янська в Київ, де три місяці їм довелося прожити на вокзалі, оскільки її та дітей нікуди було поселити. Коли вона звернулася в проміжний пункт допомоги за допомогою на дітей, її відмовилися приймати, пославшись на те, що «грошей немає».<sup>76</sup> Як пояснили українські правозахисники, такої допомоги для переселенців взагалі не було передбачено.

У всіх біженців із зони воєнних дій виникли проблеми з отриманням пенсій і різної допомоги. Переведення пенсій і різної допомоги на нове місце проживання переселенців займає значний час. А якщо ці люди мали рахунки в «ПриватБанку», то скористатися своїми грошима вони вже не могли. З такою проблемою зіткнулася мати трьох дітей Н., яка втекла з Луганська під Харків: «Згідно із законом мені належить 2800 гривень у місяць, але в соціальному захисті сказали, що за переведення коштів із Луганська доведеться заплатити комісію в 1300 гривень, оскільки я клієнт «ПриватБанку», а він тепер в зоні АТО не працює. Тобто, пообіцяли дати тільки 1500 гривень, але і їх я отримати не змогла».<sup>77</sup> Як пояснив представник Проекту «Без кордонів» Максим Буткевич, «вкладники «ПриватБанку» з числа ВПО, які виїхали з окупованих територій Криму або зони АТО, зіткнулися з несподіваними проблемами в питанні зняття коштів зі своїх рахунків, навіть після пред'явлення документів про вимушене переселення в інші регіони України. Факт невидачі грошей – масовий. Банком не вказуються законні способи прискорити видачу грошей з рахунків ВПО, що знаходяться в складній ситуації, або витребувати вкладені кошти».<sup>78</sup>

<sup>74</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у ромського активіста А., Слов'янськ Донецької області, 18 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>75</sup> Результати опитування були отримані від голови організації «Чачимо» М. Бурлуцького. Харків, 16 жовтня 2014 року.

<sup>76</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у ромської біженки Г. після її повернення додому. 17 жовтня 2014 року, Слов'янськ Донецької області. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>77</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у ромської біженки з Луганська Н. сел. Мерєфа під Харковом, 18 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>78</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у співкоординатора Проекту «Без кордонів», представника Ресурсного центру для вимушених переселенців М. Буткевича. Київ, 19 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

## СПЕЦИФІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОМІВ, ЩО УСКЛАДНИЛИ ЇХНЕ СТАНОВИЩЕ В ПОРІВНЯННІ ЗІ «ЗВИЧАЙНИМИ» БІЖЕНЦЯМИ

*«До нас цигани звертаються постійно, вони нас дуже дратують».*

*(Із розмови з одним із волонтерів, Харків)*

Становище ромських переселенців, окрім перерахованих обставин, ускладнене з ряду причин.

**По-перше, часто в них відсутні або не в порядку особисті документи** (типова проблема ромів Східної Європи), що не лише стало перешкодою при виїзді із зайнятих «ополченцями» територій, але й утруднило отримання гуманітарної допомоги в місцях переселення. За твердженням Євгенії Левінштейн, активістки «Станції Харків», близько 80% ромів, які звернулися в організацію по допомогу з травня по липень, не мали паспортів, 45% не мали ніяких ідентифікаційних документів: «Без паспортів вони не можуть покинути зону воєнних дій, оскільки на численних блокпостах діє режим строгої перевірки документів, а якщо їм і вдається втекти в безпечні регіони, то хоч якусь допомогу вони можуть і не отримати з тих же причин. Їх не хочуть тут брати на роботу, часто відмовляють у медичній допомозі».<sup>79</sup>

**По-друге, більшість ромів малоосвічені або зовсім безграмотні** і не можуть самостійно розібратися в тому, на яку допомогу вони мають право і де її отримати. Через відсутність доброї волі представників влади і при обмежених ресурсах громадських організацій ромські переселенці виявилися більш уразливими, ніж інші біженці.<sup>80</sup>

**По-третє, нерідко має місце ксенофобія стосовно ромів** з боку і населення, і відповідальних осіб, і співробітників та волонтерів організацій, що допомагають біженцям. Роми, котрі прибули із зони військових дій і гостро потребуючі надання житла, стикалися з проблемами при поселенні в табори для внутрішніх переселенців, а також при отриманні гуманітарної допомоги в Харкові (свідчення ромів і волонтерів, записані експертами АДЦ «Меморіал»), Житомирської і Черкаської областях (інформація отримана від Ольги Жмурко, фонд «Відродження»). Так, за твердженням Н., активістки «Станції Харків», було декілька випадків, коли в спеціальному наметі на вокзалі, де біженці могли отримати їжу і предмети першої необхідності, приймали слов'янські сім'ї, але відмовляли в допомозі ромським сім'ям саме через те, що вони роми. Багатодітним сім'ям, які звернулися до соціальної служби, відмовляли в наданні допомоги на дітей або ставили в чергу, де виплати треба було чекати 3-6 місяців.<sup>81</sup>

Ромська біженка Н., з трьома дітьми прибула з Луганська, жила в родичів у сел. Мерефа під Харковом, зіткнулася із складнощами при отриманні соціальної допомоги. Кілька разів у Харкові їй відмовлялися давати сухий пайок унаслідок її національності: «Я кілька разів підходила до намету біля метро «23 серпня» взяти молока і речі для дітей, але мені говорили, що нічого не залишилося, хоча я бачила, що українці і росіяни виносять звідти і крupu, і речі якісь».<sup>82</sup>

У розмові з експертами АДЦ «Меморіал» волонтерка громадської організації, яка чергувала на вокзалі в пункті допомоги переселенцям, заявила: «До нас цигани звертаються постійно, вони нас дуже дратують. Вони не церемонитимуться. Коли підходить їхня черга, починають вибирати, що їм узяти. То їм одне не так, то інше, хоча інші люди беруть те, що дають». На питання, де роми зараз, А. з усмішкою відповіла: «Ну, зазвичай вони ось тут, на лавках тусуються, а зараз я їх не бачу. Напевно, обкрадати кого-небудь пішли».<sup>83</sup>

<sup>79</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Євгенії Левінштейн, активістки «Станції Харків». Харків, 16 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>80</sup> За даними ромської громадської організації «Чачимо», у 46% дорослих ромів, прибулих у Харків із зони воєнних дій, немає ніякої освіти, у 8% – лише початкова.

<sup>81</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Н., волонтерки «Станції Харків». Харків, 16 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>82</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у ромської біженки з Луганська Н., сел. Мерефа під Харковом, 18 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>83</sup> Матеріали польового дослідження, Харків, 18 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

За інформацією, отриманою від Ольги Жмурко (фонд «Відродження»), у Золотоношій Черкаської області було зафіксовано декілька випадків, коли в поселенні відмовлялися саме ромським сім'ям. За наявності місць у пунктах розміщення й можливості надання їжі та теплих речей особи, які відповідають за розселення, з гуманітарних служб, дізнавшись про те, що розселити хочуть саме ромів, в останню мить відмовлялися їх приймати. В той же час жодних проблем не було, наприклад, у кримських татар. Тут же були випадки, коли ромів відмовлялися лікувати в медичних установах через відсутність у них документів.<sup>84</sup>

На початку липня українські ЗМІ повідомили, що депутат міської ради Миколаєва Валерій Буркун відмовився селити на базі відпочинку, що належить йому, тих ромів, які втекли з Краматорська, через їхню національність і вимагав із них плату за проведені там три дні.<sup>85</sup> Згодом ця інформація була спростована, повідомлялося, що представники місцевої влади і сам Буркун активно допомагають біженцям.<sup>86</sup>

Співробітники громадських організацій називають **ще одну причину, через яку отримання допомоги ромськими переселенцями було ускладнено. Це недовіра ромів** до оточення як результат травматичного досвіду, отриманого ромами в зоні воєнних дій, – пережитій небезпеці загинути від обстрілу або від рук озброєних бандитів. Зокрема, ромські біженці із Слов'янська, які пережили погроми, у Харкові відмовлялися спілкуватися з пресою і правозахисниками, побоюючись, що увага до них може викликати напади націоналістів або інших агресорів. Євгенія Левінштейн, активістка громадської ініціативи «Станція Харків», що надає безкоштовну підтримку переселенців зі Східної України, повідомила, що всі роми, з якими вона працювала особисто, взагалі не хотіли виділятися із загальної маси переселенців і говорити комусь, що вони роми: «Жінки просто боялися щось говорити. Чоловіки іноді скупко обмовлялися, що сепаратисти виганяли їх із дому, били або примушували рити окопи».<sup>87</sup>

Таким чином, роми-біженці з Донецька, Луганська, Краматорська, Слов'янська й інших міст, зважаючи на відсутність у більшості з них ідентифікаційних документів, низького рівня освіти та закритості ромських громад, а також у результаті недостатніх зусиль державних органів і нескоординованості дій різних організацій найчастіше виявлялися позбавлені можливості легалізуватися в інших регіонах України та реалізувати базові права, гарантовані внутрішнім переселенцям.

## **ЖИТТЯ РОМІВ ПІСЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ДОДОМУ**

*«Мені вже кілька разів говорили, щоб я забирала дітей і терміново тікала звідси, оскільки вони скоро повернуться і тоді точно всіх уб'ють».*

*(Ромні М., Слов'янськ Донецької області)*

Ті роми, які тимчасово покинули зону воєнних дій і згодом повернулися в місця, що знаходяться під владою невизнаних республік, повідомляють, що свавілля і насильство «ополченців» триває. Наприклад, ромські жителі Свердловська Луганської області, які втекли звідти в червні 2014 року, були вимушені, незважаючи на важкі умови життя, повернутися до своїх зруйнованих будинків у зайняте «ополченцями» місто (через відсутність документів і з інших причин роми не змогли отримати допомогу і влаштуватися на роботу в інших регіонах

<sup>84</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у директора Ромської програмної ініціативи Міжнародного фонду «Відродження» Ольги Жмурко. Київ, 15 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>85</sup> <https://news.pn/ru/public/108048>

<sup>86</sup> <http://www.0512.com.ua/news/572483>; <http://www.rp.mk.ua/wp-content/uploads/2014/07/051.pdf>

<sup>87</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Євгенії Левінштейн, активістки «Станції Харків». Харків, 16 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».



України, родичі не мали можливості довго підтримувати біженців). Вони повідомляють, що озброєні ЛНРівці тероризують ромське населення Свердловська: вриваються в житло, влаштуовують обшуки, забирають цінні речі. Є свідчення про напад у березні 2015 року невідомих у формі «ополченців» на ромську сім'ю в м. Антрацит Луганської області: агресори погрозували підірвати будинок гранатою, розбили вікно; увірвавшись в будинок, побили хазяїна, відняли мобільний телефон.<sup>88</sup>

Багато ромів, які повернулися в Слов'янськ після звільнення міста від влади «ополченців», знайшли свої будинки зруйнованими або сильно пошкодженими: шибки вилетіли від вибухів, на стінах сліди обстрілу. Наприклад, поряд з будинком рома А. знаходився блокпост ДНРівців, який постійно обстрілювався з повітря, але більшість снарядів потрапляли в сусідні житлові будинки та інші будівлі.

*«Поки ми жили в Новомосковську, в моєму будинку, як виявилось, пожили ДНРівці. Ми приїхали і застали будинок в жахливому стані: усередині безлад, бруд, на підлозі валялися гільзи й шприци, в даху дірка. Не залишилася жодної батареї, ні на першому, ні на другому поверсі – усі були вирвані зі стін. Я не знаю, що вони з ними зробили, продали, напевно. Ми зробили невеликий ремонт. Дружина ходила в міськвиконком просити допомоги, але там відмовили. Зараз я його здаю, тому що просто боюся там жити. Поряд із ним знаходиться військова база і Карачуновська телевишка, яку знищили. Зараз там постійно стріляють, і вдень, і вночі».*<sup>89</sup>

#### **Після відступу «пономарьовців» із Слов'янська багато ромів повернулися додому у свої зруйновані й розграбовані будинки**

*Вогнище в ромському домі, зруйноване погромниками. Слов'янськ, Донецька область, Україна.*



<sup>88</sup> Інтерв'ю, узяті по телефону в жителів Луганської області. 19 лютого 2015 року; 29 березня 2015 року.

<sup>89</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у ромського активіста А. після його повернення додому. Слов'янськ, 18 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

Ромні М., яка повернулася в Слов'янськ із сім'єю в кінці серпня, знайшла своє житло розграбованим, із слідами пожежі. Вона та інші жінки говорили експертам, що ночами в місті діють «партизани»: чути постріли і вибухи. М. повідомила, що після повернення додому їй уже кілька разів говорили деякі «серйозні люди», що циганам потрібно негайно тікати із Слов'янська разом з дітьми, оскільки «вони скоро повернуться і тоді вас точно всіх уб'ють. Нам жаль ваших дітей».<sup>90</sup> Ймовірно, йдеться про можливе повернення озброєних прибічників ДНР.

З іншого боку, роми стають жертвами насильства і здирництва, що здійснюється цього разу під прикриттям проукраїнської риторики:

*«Тижні три тому за продуктами поїхав наш хлопець, циган. Поки ходив по ринку, йому разів зо три зустрічалися якісь люди. Він купив усе, що йому потрібно було, і поїхав додому. По дорозі його підрізала машина, з неї вийшли чотири чоловіки, яких він бачив на ринку. Усі вони були в камуфляжних штанах і спортивних куртках. Вони витягли його з машини і запитали, чому він тут, а не захищає батьківщину. Це питання супроводжувалося образами та побоями. Вони пригрозили, що відвезуть його в міськвідділ міліції і звідти він поїде на фронт, якщо не заплатить їм 2000 гривень. Він подзвонив дружині, а дружина подзвонила мені. Я скинув їм якісь гроші, щось було в неї та в їхніх друзів. Усього ми зібрали 1000 гривень, але цього вистачило, щоб його відпустили»».<sup>91</sup>*

Роми, які повернулися в Слов'янськ, бояться нападів з боку українських солдатів, які, на їх думку, звинувачують усіх ромів у тому, що багато жителів Слов'янська брали участь у референдумі й голосували за приєднання до Росії.<sup>92</sup>

Таким чином, у Слов'янську зберігається атмосфера ксенофобії та насильства, і роми, які повернулися додому, не виключають, що їм знову доведеться втікати в інші регіони.

---

<sup>90</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у ромні М., яка втекла із Слов'янська в Харків і яка згодом повернулася додому. 17 жовтня 2014 року, Слов'янськ Донецької області. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>91</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у ромського активіста А. після його повернення додому. Слов'янськ, 18 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>92</sup> З інтерв'ю, узятих у ромів, які повернулися після вимушеного переселення в Слов'янськ. 18 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

# ДОЛЯ ЖИТЕЛІВ СЕЛИЩ РОМІВ-КОТЛЯРІВ – ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ІЗ ДОНЕЦЬКОЇ, ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ, ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

*«У магазині я кажу: «Я біженець». А продавець мені: «Який ти біженець? Ти ж циган! Ось у мене поруч живуть – ось це біженці, їм там допомогу дають. А цигани – не біженці».*

*(Є., Старий Оскол)*

*«Ситуація в Донецьку критична. Донецького табору немає, усі розїхалися по родичах».*

*(О., Старий Оскол)*

*«На Україні все залишили – будинки, ділянки, але жисть – усього дорожче».*

*(Марфа М., біженка з-під Маріуполя., Каменськ-Шахтинський Ростовської області)*

Жителі котлярських ромських селищ, що знаходилися в Бudyонівському (Євдокіївка) і Кіровському районах Донецької області, усім складом, як вони повідомили правозахисникам, тобто приблизно 25-30 сімей, поїхали в Росію – більшість із них у період із квітня по серпень 2014 року приєдналися до компактних поселень своїх родичів. Експерти зустрілися з переселенцями в жовтні-грудні 2014 року в місцях компактного проживання ромів-котлярів у Росії. Польове дослідження було проведене як у прикордонних областях РФ (Брянській, Ростовській, Белгородській), так і у віддалених від зони воєнних дій місцях, де роми опинилися після декількох переїздів (Липецька, Московська області).

У зоні воєнних дій опинилося і ромське селище Македонівка під Маріуполем, жителі якого втекли в Росію. Правозахисне опитування проводилося в Батайську і Каменськ-Шахтинську Ростовської області.

Роми, в поспіху залишаючи місця проживання в Україні, кинули свої будинки та майно. Матеріальні втрати ромів великі: наприклад, табір у Донецьку був досить благополучним, в усякому разі ті переселенці, з якими зустрілися автори звіту, за їхніми словами, жили в достатку. У багатьох були великі будинки, оснащені газо- і водопроводом, системою опалювання. Обладнання, меблі довелося кинути або продати за безцінь.

Більшість опитаних більше в Україну не поверталися. Ті, хто в серпні 2014 року їздив у Донецьк за речами, повідомили, що їх потяг запізнівся в Донецьк через обстріл.<sup>93</sup> Від обстрілів та від дій мародерів постраждали ромські будинки, про що їх власники дізналися від сусідів, які залишилися в Донецьку, та з роликів, викладених в Інтернеті.<sup>94</sup> Потерпілі розповідають:

*«...Ми не чекали, ми відразу взяли й поїхали. А що чекати? Поки прийдуть і вб'ють нас? Ось збомбили будинки наші. Ми залишили сусідці ключі, телефон її взяли. Дзвонимо – вона говорить, наші вікна розбили, вкрали з дому ось це – опалення, двері, холодильники. Усе вкрали, що можна продати, – залізо. У її батька [показує на племінницю] взагалі будинок розгромили. Бомба впала на сусідський будинок. І від цього удару прямо аж скло побилось».<sup>95</sup>*

*«...Дім новий, який трохи збоку онук побудував, там газ, вода, світло, усе там, система батарей. Правда, коли поїхали другий раз, він узяв батареї і зняв, 2-3 дошки віддер і туди – під*

<sup>93</sup> Свідчення Ізаури М. та Іоланти М., Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>94</sup> <http://www.youtube.com/watch?v=afW4b7oGseg>; <http://www.youtube.com/watch?v=s6eRFZKEv5E>

<sup>95</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Пхабай М., яка покинула Донецьк 8 березня 2014 року. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

підлогу. Але зробив одну помилку: думали, зараз усе скінчиться і поїдемо додому, воду не злив із них. Намічалось, вже завтра бомбитимуть Донецьк. І ми ходу відтудова. І ось не знаю, зараз холоди підуть і ці батареї всі лопнуть, котел... – взагалі все лопне. Жаж».<sup>96</sup>

«..Люди, які поїхали пізніше нас [у травні 2014 року], розповідали, що вже вертольоти над будинком летіли, приїжджають ополченці – поставили цю «Град»-«Катюшу» і стріляють у бік українців, вони звідти чекають удар у відповідь – швиденько йдуть відтіля. А ті, розумієте як, накривають точку, і яка різниця, хто там живе, – росіяни, цигани. Вони теж вчасно виїхали, будинки кинули, ополченці жили в їхніх будинках».<sup>97</sup>

«...Ми в березні виїхали, 8 березня. Воєнні дії були недалеко від нас, Костянтинівський район. Вони ж після Нового року почали. Костянтинівка, Краматорськ, ще в грудні почали. А буквально ми поїхали – наші там усі залишалися. Я їм дзвоню: «Що робити? Ми хочемо повернутися назад». Ми ж тоді ще не будувалися. Ми в гаражі жили там у наших. Вони кажуть: «Ні-ні-ні! Ми вже звідти від'їжджаємо. Там вже серйозно. Саме наше селище – танки там, все». Будионівський район, саме перед нашим будинком там паперова фабрика, завод, помітна, там майданчик великий, там танки стояли, бронетранспортери, безпосередньо перед нашим будинком. Снаряд влучив – ось наш будинок стоїть, ось сина будинок, і на наступній вулиці снаряд влучив, Андрія будинок серйозно постраждав, а біля нашого вікна повідлітали від вибухової хвилі. Постраждав не від бомби, а від мародерів, усе з дому винесли, усе розграбували».<sup>98</sup>

У Росію переїхали й жителі селищ ромів-котлярів, які знаходилися далеко від зони воєнних дій. У Белгородській області правозахисники відвідали котлярів-переселенців з Одеської області. Ромські сім'ї з сел. Новомиколаївка (Верхньодніпровський район Дніпропетровської області) переїхали до родичів у Ростовську, Воронежську, Московську області. Вони пояснили причину свого від'їзду побоюваннями, що до їхнього селища докотиться війна:

«Там не було війни, в Дніпропетровську, але ми боялися. Ми поїхали заздалегідь, ми не дочекалися такого, щоб було там хаос, все одно доведеться – там Донецьк 200-250 кілометрів від Дніпропетровська, один крок. Ну що, там не буде війни? Буде. Що ми чекатимемо? Ось так пішли відтудова і все».<sup>99</sup>

Котляри – специфічна група ромів, у них є внутрішнє самоврядування, живуть вони компактно (на відміну від багатьох інших ромських груп), говорять на келдерарському діалекті циганської мови. Після т.зв. «указу про осілість», прийнятого в 1956 році Верховною Радою РРФСР і який криміналізував кочовий спосіб життя ромів, виникли компактні поселення котлярів («табори», як їх називають самі роми та оточення). Згодом ці компактні поселення розросталися, в них будувалися нові будинки для нових сімей, до них приєднувалися родичі – переселенці з інших таборів, але іноді табори з різних причин розділялися або всі жителі поселення знімалися з місця, сім'ї, котрі виїхали, утворювали нові поселення або приєднувалися до вже існуючих. Зараз «табори» ромів-котлярів є в Росії (тут їх більше ста), Україні, Казахстані, Литві, ще нещодавно вони були в Білорусі й Латвії. Традиційним заняттям чоловіків-котлярів було робота по металу, торгівля металевими виробами (пізніше – збір і перепродаж металобрухту):

«Щось придумували мужики: купували у бабусь, у дідусів металобрухт і продавали трохи дорожче – щось... щось залишалось годувати сім'ю».<sup>100</sup>

<sup>96</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Комбірі М., біженця з Донецька. Єгор'євськ Московської області, 3 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>97</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Максима М., який покинув Донецьк 8 березня 2014 року. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>98</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у В., який покинув Донецьк 8 березня 2014 року. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>99</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у рому М., переселенця з сел. Новомиколаївка Верхньодніпровського району Дніпропетровської області. Записано у Воронежській області, 27 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>100</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Пхабай М., біженки з Донецька. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

Зв'язки ромів-котлярів з родичами, які живуть в інших регіонах, залишилися міцними й після розпаду СРСР та виникнення нових державних кордонів. Проблеми жителів компактних поселень у пострадянських країнах, втім, теж схожі: не оформлені належним чином особисті документи, не легалізоване за сучасними правилами житло, низький рівень освіти, бідність.

Поселення ромів-котлярів у Донецьку, за їхніми словами, виникли близько 25 років тому, туди переїхали сім'ї з таборів, що знаходяться в Нижньому Новгороді (тоді Горькому) і Брянську. Донецьк для них був привабливий тим, що це промисловий центр, де вони могли успішніше займатися виготовленням і продажем виробів своєї праці. На відміну від «класичних» таборів, що мали вигляд декількох вулиць, населеними виключно ромами, або навіть окремими селищами чи селами, в Донецьку котляри жили, як вони говорять, серед представників більшості («дім циганський – дім російський»). Проте традиції, мова, архітектура будинків, спосіб життя, внутрішнє самоврядування рідниць донецьких та інших українських котлярів з їхніми одноплемінниками, котрі живуть під Саратовом, у Брянську, Єкатеринбурзі й інших містах Росії.

*«Я, допустимо, народився в Єкатеринбурзі, це місто Свердловськ. 25 років жили на Україні тільки. У мене син народився в Нижньому Новгороді, місто Горький, старший син. А двоє молодших уже українці. [А чому вирішили переїхати саме в Україну?] Ну так це ж був Радянський Союз! Розумієте, це був 87-й рік, це був Радянський Союз, Донецьк був шахтарським містом. Ми, коли приїхали, думали, що ми за кордоном потрапили. Там за 10 рублів радянських, ще з Леніним, можна було купити і м'яса, і ковбаси, і все, і в кожному магазині все було – навались. Забезпечення там було дуже хороше, як у Москві. В інших регіонах не було такого. Москва забезпечувалася, Пітер забезпечувався, ми по усій Росії їздили – не було що їсти. А в Донецьк ми приїхали – жах, скільки всього було.*

*На відео, розміщеному в мережі (<http://rutube.ru/video/0118a6e1b71c98dc347f4f5fc9bd72f0/>), роми з Донецька ввізнали будинок сина «барона» котлярів, за їхніми словами, у ньому «застрягла бомба».*



*Ми ж повідкривали кооперативи, ще в горбачовський час. А наша робота була – метал, обгородили там територію, рожновські бапти водонапірні, для колгоспів ємкості на 50 кубів – під пальне, під воду, під що хочете. А там заводи».<sup>101</sup>*

У розмовах ромів-переселенців з експертами закономірно виникала тема порівняння їх колишнього життя в Україні і нинішнього становища біженців у Росії. Цілком природно, що стале життя і побут у Донецьку (можливість отримувати пенсії і допомогу, достаток) оцінюється ними дещо ідеалізовано (хоча типові проблеми компактних ромських поселень були й там – зокрема, недостатня шкільна освіта). Але опитані інформанти не скаржилися на дискримінаційне ставлення в Україні.

*«Нам усім було добре в Україні, життя було непогане. Було простіше – і з владою було простіше, і з документами. Щоб сказати, що Україна була погана країна, – ні, просто керівники не дуже. Домá в нас були багаті. Я вам скажу – навіть там з повагою до людини, якщо й циган. Там такого немає, що якимось не так звертаються. А ось в Сторожовці [Саратовська область РФ, куди спочатку приїхали переселенці] мені прямо сказали: «Вам тут шматок хліба ніхто не дасть». В Україні виживати простіше нашому братові».<sup>102</sup>*

Драматичне погіршення життя відмічають і переселенці у (здавалося б) благополучній Московській області:

*«Домá ж у нас там хороші, ми жили, усе в нас було, усе, і пенсію отримували, і дитячі отримували, мужики працювали. Нормально жили, як люди. А зараз бомжів із нас зробили. Хто дасть ганчірку – радіємо цій ганчірці. А жили нормально».<sup>103</sup>*

З ностальгією згадують життя в Україні й небагаті молоді люди:

*«У мене свої документи, ходжу, куди хочу. Отримую свої дитячі, оплачую всі свої комунальні послуги, і в мене ще залишаються гроші щось їм купувати ще. Ну і від полочки до полочки».<sup>104</sup>*

Навіть роми – громадяни Росії, які жили в Україні, на їх думку, влаштувалися непогано:

*«У невістки паспорт російський – в Україні була посвідка на проживання, ніхто через російський паспорт не утискував, усе було без проблем».<sup>105</sup>*

Становище ромських переселенців у РФ укрáй тяжке: це і проблеми з документами, і ризики, пов'язані з нелегальним статусом (затримання, видворення), і неможливість отримати матеріальну, соціальну, медичну допомогу, пенсію й різні допомоги, і жахливі умови життя: усі вони покинули колишнє місце проживання практично без речей, кинувши або продавши за безцінь будинки й цінне майно.

---

<sup>101</sup> Інтерв'ю, узятé експертами АДЦ «Меморіал» у В., біженця з Донецька. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>102</sup> Інтерв'ю, узятé експертами АДЦ «Меморіал» у О., біженця з Донецька. Старий Оскол, 26 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>103</sup> Інтерв'ю, узятé експертами АДЦ «Меморіал» у Гигиди М., літньої жінки, біженки з Донецька. Єгорьевськ Московської області, 3 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>104</sup> Інтерв'ю, узятé експертами АДЦ «Меморіал» у Пхабай М., біженки з Донецька, молоді матері двох дітей. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>105</sup> Інтерв'ю, узятé експертами АДЦ «Меморіал» у Никулая М., біженця з Донецька. Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

## ПРОБЛЕМИ ПРИ ПЕРЕТИНІ КОРДОНУ

*«Ми цю політику не розуміємо – навіщо Путіну Донецьк-Луганськ, не розуміємо!»*

*(М., біженка з-під Маріуполя, Каменськ-Шахтинський Ростовської області)*

Роми покидали місця проживання в різний час. Наприклад, з Донецька частина сімей виїхала в березні, частина пізніше – у кінці травня, коли безпосередніх воєнних дій там ще не було:

*«Чутно, що військові літаки над нами літали, вертушки. Бачити не бачили, а чули. Не чекали, поки клюне, вирішили виїхати».<sup>106</sup>*

Роми від'їжджали практично без речей: потягом або в рейсовому автобусі неможливо вивезти велику кількість багажу, в особистому автотранспорті теж – сім'ї великі й багатодітні. Речі біженців ретельно перевіряли з обох боків кордону. Пояснювали це, зокрема, підозрами, що роми провозять зброю.

*«Нас пропустили нормально, більш-менш можна було пройти, коли ще ми переходили. Ну як, нас дуже ретельно перевіряли, з собаками, витягнули всі дрібнички, що ми там зібрали на дітей. І з українського боку, і з російського. Яюсь так зрозуміли, що ми біженці, біжимо, ми відразу так сказали. Претензій з документами не було. Просто вони перевіряли, щоб ми нічого таке не проносили – зброя, ну всяке таке, раптом вони подумують, що ми бандерівці і пройдемо на російську територію, що-небудь зробимо, який-небудь теракт. А ми пояснили їм, що ми біженці, що біжимо рятуватися. Мирне населення, біжимо від цього».<sup>107</sup>*

Російські прикордонники, за свідченням ромів, оглядали їхні машини та речі з особливою пристрасстю:

*«Ми виїхали 28 травня. Їхали на машинах, везли подушки, ковдри, а частину людей я відправив поїздом. У моїй машині їхали 11 чоловік, з дітьми, 6 маленьких дітей. А на Матвієвому Кургані – просто там такий принцип увійшов, щоб не пропустити нас і все. Це саме російські. Я їм кажу: у вас що, дискримінація нації? У мене – хліб аж ламали, 4-5 подушок було в багажнику – я прямо їх кинув на асфальт – нате дивіться, що там я везу. З українського боку нормально пропустили».<sup>108</sup>*

Жителі Македонівки покинули будинки в кінці серпня 2014 року, коли на околицях Маріуполя вже йшли воєнні дії. Роман М. повідомив, що від'їжджати довелося кружним шляхом у напрямку Харкова, оскільки короткий шлях був перекритий українськими військовими. На прикордонному пункті довелося простояти 5 годин через велику кількість біженців.<sup>109</sup>

Драматичним виявився перехід кордону для сім'ї Марфи М., яка складається з 7 дітей і 7 дорослих. Втікати з Македонівки їм довелося несподівано: «Сказали нам, що через дві години Маріуполь бомбитимуть, звідти війна йде». Сім'я Марфи виїхала на маршрутці в Мелітополь, звідти довелося їхати потягом і на поромі. Але при перетині кордону виникла проблема з відсутністю свідоцтва про народження у 4-місячної дитини Ібрагіма, на яку була тільки довідка з пологового будинку. Українські військові відмовилися пропустити дитину без правильного документа і навіть, як зрозуміли роми, пропонували залишити дитину на якийсь час і їхати в РФ без неї, а потім за нею повернутися. Батьки тут же уявили собі, що немовля «пустять на органи»,

<sup>106</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у О., який покинув Донецьк у кінці травня 2014 року. Старий Оскол, 26 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>107</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Пхабай М., яка покинула Донецьк 8 березня 2014 року. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>108</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у О., біженця з Донецька. Старий Оскол, 26 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>109</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Романа М., біженця з-під Маріуполя. Батайськ Ростовської області, 6 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

тому Ріщо, батько Ібрагіма, був вимушений повернутися в Маріуполь, де йому вдалося оформити свідоцтво про народження дитини. Із сумом описав він Маріуполь як «мертве місто, адже було дуже живе місто». Тим часом інші члени сім'ї все-таки перетнули кордон ще до повернення Ріщо і провезли Ібрагіма. Вони стверджують, що бійці нацгвардії погодилися їх пропустити, а ось ДНРівці не пропускали, але врешті їм вдалося проїхати «як біженцям». У самого Ріщо були труднощі з українськими військовими через його російський паспорт: за 15 років життя в Україні він його не міняв. Ріщо повідомив, що українці спочатку поставилися до нього вороже: «Українці росіян не люблять, а почули, що я циган – і заспокоїлися». Ріщо довго не пропускали на українському посту і оштрафували за те, що «їхав нелегально» (у нього не було російської міграційної карти, яку неможливо було отримати, – на російському прикордонному пункті комп'ютер не працював). При цьому Ріщо натерпівся страху, коли на «Маріупольській заставі» українські військові його не пропускали і погрожували «відвести в аеропорт», де, на думку опитаних, знаходиться українська військова база і «звідти не повертаються». Сім'я Ріщо, особливо мати Марфа, була в паніці, коли Ріщо повідомив, що його хочуть відправити на цю базу. Але після зміни військових, його відпустили. Поки Ріщо чекав можливості проїхати, він перейнявся співчуттям до українських солдатів, купив їм пачку пряників і пляшку води, тому що «солдатики по 18-20 років, голодні, каски у них на головах бовтаються, вони ж маленькі – ці солдатики. Дехто їм горілку купляв, тому що холодно стояти вночі на заставі».<sup>110</sup>

**7 дітей і 7 дорослих насилу вибралися з-під Маріуполя. У немовляти не було свідоцтва про народження, заради оформлення якого його батькові довелося піддати себе ризику повернення в місто. Інша ромська сім'я через відсутність дитячих документів вимушена була залишитися в таборі біля Сартановки, де взимку 2014-2015 відбувалися найважчі бої.**

*Сім'я Марфи в найманому домі в Каменськ-Шахтинському Ростовської області, РФ.*



<sup>110</sup> Інтерв'ю експертів АДЦ «Меморіал», узятє в Марфи М. та її сина Ріщо, біженців із сел. Македонівка під Маріуполем. Каменськ-Шахтинський Ростовської області, 5 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».



Біженці повідомили, що при перетині кордону їм дозволили брати з собою не більше 30 кг багажу. Пояснювалося це підозрами, що роми мародерствують і вивозять крадені речі.

*«Ми вдома все залишили, меблі, навіть подушки-ковдри нам не дали взяти, інакше звинуватили б нас у мародерстві, узяли тільки дитячі речі, тепер навіть укритися нам тут нічим».<sup>111</sup>*

*«До 9 травня виїхали, узяти з собою нічого не могли. Тільки взяли телевізор, та й то на митниці платити за нього нас змусили. Начальник митниці там сказав: «Тільки 30 кг на людину з собою брати можна», а як решту забрати? Виїжджали ж назавжди або дуже надовго».<sup>112</sup>*

За свідченням інформантів, деякі автомобілі не пропустили через кордон через неоплачені кредити (хоча, мабуть, справа була ще й у тому, що в РФ на автомобілі, зареєстрованому в іншій країні, може в'їхати тільки його власник).

*«Дві машини були кредитні, від «ПриватБанку», і вони не були повністю сплачені, тому ці машини завернули, не пустили. Це був КПП Матвіїв Курган. Тоді вони поїхали на інший пункт, буквально поїхали на іншу митницю за 20 км, і там їх пропустили».<sup>113</sup>*

Деякі роми зіткнулися з тим, що російські прикордонники належним чином не оформили їхній в'їзд в РФ:

*«А росіяни навіть у мене у сина не поставили в імміграційній карті печатку. І я, коли торкнувся цього в Ростові, – хотів звернутися по допомогу, дивлюся – у сина немає того штампика. Я узяв подзвонив на митницю: ви нас пропустили нелегально, що мені робити? Приїжджайте. А це 125 км туди і 125 назад, хто мені за бензин заплатить? Треба їхати. Я потім подзвонив їм у головний офіс, натиснув, там уже чекали, поставили штампик. І дітям навіть не виписали міграційну карту, потім тільки дітей приписали до матері в карту».<sup>114</sup>*

## СТАВЛЕННЯ ДО БІЖЕНЦІВ У РОСІЇ

*«Ви з Кримом, а ми без будинків. Через ваш Криму все це».*

*(В., Липецьк)*

Роми-котляри з України орієнтовані на Росію – і через походження (представники середнього і старшого покоління народилися в РФ), і родинні зв'язки з російськими таборами, і тому, що вони постійно їздили в Росію на заробітки, і через те, що вони жили в російськомовних регіонах України і самі залишаються російськомовними, дивляться російські телеканали і перебувають під їх впливом. Ті інформанти, які висловили певну політичну позицію, налаштовані скоріше проросійськи. Зокрема, вони не вітали Майдан, підтримували проросійські мітинги, які проходили в Донецьку, голосували на референдумі за приєднання до РФ, не розглядали для себе ніякої можливості бути мобілізованими в українську армію і воювати проти прихильників невизнаних республік. Тим сильніше їхнє розчарування ставленням і представників влади, і людей до ромів-переселенців.

<sup>111</sup> Інтерв'ю експертів АДЦ «Меморіал», узяте в молодій жінки Н., біженки з сел. Македонівка під Маріуполем. Каменський Шахтинський Ростовської області, 5 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>112</sup> Інтерв'ю експертів АДЦ «Меморіал», узяте у Світлани М., біженки з Донецька. Батайськ Ростовської області, 5 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>113</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у О., біженця з Донецька. Старий Оскол, 26 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>114</sup> Там само.

Нижче наводиться ряд свідчень цього розчарування, висловлених у бесідах ромських біженців з експертами АДЦ «Меморіал»:

*«...Ми думали що ДНР, ЛНР так само, як Крим, до складу Росії піде і все. Спочатку не були проти. Навіть на референдуми ходили. Образливо якось. Коли торкнулося діло, що ми сюди приїхали, то всі відвертаються, коли доходить справа до нації».*<sup>115</sup>

*«...Ми страждаємо за той же Крим, який з Росією: їм добре, а на нас он відірвали через цей Крим. Той же Луганськ-Донецьк кричить: Росія, Росія! Ну і бомблять Луганськ-Донецьк, за те, що він ось так. Ми ж теж виходили на площу, усе спокійно було, туди-сюди, особливо нічого такого не було – мітинги були, там щодня мітинги».*<sup>116</sup>

*«...Росія говорить, що Крим забрали без жодного пострілу, і ми кричали на референдумі: «Росія, Росія!», а Донецьк і Луганськ виявилися крайніми».*<sup>117</sup>

**У Підмосков'ї ромам із Донецька дозволили пожити в недобудованих дачних будинках у якості охорони, деяким здали будівельні «битовки», порожні взимку.**

*У цьому житлі сім'я з дітьми переживає зиму в Московській області.*



<sup>115</sup> Там само.

<sup>116</sup> Інтерв'ю, узятє експертами АДЦ «Меморіал» у В., біженця з Донецька. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>117</sup> Інтерв'ю, узятє експертами АДЦ «Меморіал» у К.М., біженця з Донецька. Єгорьевськ Московської області, Зноября 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

Роми, які переселилися з Донецька спочатку в Саратовську область, де в сел. Сторожовка живуть їхні родичі, були травмовані не лише байдужістю представників влади до біженців і їхніх проблем, але й негативним ставленням «простих людей» до ромів у побутових ситуаціях, у тому числі у сфері обслуговування, де послуги мають надаватися всім без будь-якої дискримінації.

*«Я тут, чесно сказати, себе почуваю скривдженим. Не лише чисто влада, але навіть з народом. Побачили: циган – значить, потрібно його знищити, потрібно його вбити. Тут дискримінація циганів за національністю. Я ось був у перукарні. Сиджу в черзі. І зайшли дві циганочки, одна – наречена, вона готується до весілля, інша – подруга. І ось її вже привели в порядок, вони розраховалися й пішли. І ця ж перукар-майстер говорить: «Ось друга циганка стояла біля батареї, вона туди руку засунула – подивися там». А що вона там могла покласти за батарею або взяти звідти? Ну я мовчу. Я ж у білій сорочці. По мені не скажеш, що я циган. І вона говорить: «Як набридли ці цигани, який народ такий осоружний. Вона б краще пішла викупалася, а не в перукарню зачіску робити». Тобто вона темненька. Я тоді кажу: «Ви її знаєте, цю дівчину, цю наречену, так говоритимемо? Чому ви такої думки про людей? А чому ви так ображаєте її, так її дискутуєте? Я ось, наприклад, за національністю теж циган. У вас що, дискримінація циганів іде?» Вона говорить: «Вибачте». Мені, говорю, ваші вибачення не потрібні. Але мені вже самому собі стало соромно, від себе, що ви ображаєте мою націю. Там у Саратові взагалі циганів ненавидять».<sup>118</sup>*

## **СТАВЛЕННЯ ДО РОМСЬКИХ БІЖЕНЦІВ ПРЕДСТАВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В РФ**

*«Ми в Саратові по чиновниках ходили – бачили, як поводяться, і тут навіть не пішли. Тут Москва ближче і ставлення ще гірше».*

*(Комбірі М., Єгор'євськ Московської області)*

Ромські переселенці зіткнулися з негативним ставленням російської влади: за словами інформантів, їм відкрито говорили, що допомога надана не буде. Відмову – зокрема в Саратовській і Московській областях – мотивували, за свідченням ромів, у першу чергу, тим, що вони не звернулися за статусом біженця або тимчасовим притулком, відповідно, на них не поширювалися регіональні квоти на переселенців, у них не було направлень у той або інший регіон.

*«Біженці – вони проходять через митницю, їх реєструють, що вони біженці. А ось наші цигани цього не зробили. Вони просто перейшли кордон, просто отримали міграційні й усе, тобто вони не сказали ніде, що вони біженці. Ось чому їх так і приймають. Ти циган, ти не біженець, у тебе є, де прихистити, тебе знайдуть і все з тобою. Ось їх питання таке. Телевізор показує, що вони обіцяють золоті гори і все зроблять. Але насправді цього нічого немає. Абсолютно нічого немає. Чому ми і не звертаємося як біженці. Просто ми звертаємося як громадяни, щоб просто їх перевезти в Росію».<sup>119</sup>*

Постанова уряду № 691, що встановила правила перерозподілу біженців по регіонах РФ, стало приводом для бездіяльності місцевої влади: не маючи формальних підстав для прийому переселенців, вони не стали робити взагалі нічого. Зауважимо, що сам принцип «квот» і направлення біженців з України у віддалені райони Росії оцінюється опитаними переселенцями скеп-

<sup>118</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у К.М., біженця з Донецька. Єгор'євськ Московської області, Зноября 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>119</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Михайла М. Воронежська область, 27 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

тично: вони звикли жити общиною, не хочуть розлучатися з родичами й сусідами, розділяти великі сім'ї, виїжджати туди, де немає ромських поселень. Це ще одна причина того, що роми не звертаються за статусом біженців або тимчасовим притулком:

*«Ми поїхали спочатку в Саратов, Сторожовка, місцева адміністрація Татіщево. Сказали: тут вам нічим не допоможуть. Ми жили 30 чоловік в одному домі, і дім недобудований. Поки тепло, жили. Але там не було опалювання. І там нам ніякої допомоги не було від влади, нам прямо говорили: «Вам тут ніхто иматка хліба не подасть, ніхто вам нічого робити не буде. З чого ви взяли, що ми вам повинні допомагати?» Я там дійшов до адміністрації Саратовської області, до замгубернатора. «Немає на вас фонду. Це тому, що ви біженці неорганізовані, ви неорганізовано виїхали, у вас немає направлення сюди». Тобто ми не написали відразу на статус біженців або тимчасовий притулок. А ось якби ми написали на статус біженця або тимчасовий притулок, то відразу б ми стали на табір, чекали б цей автобус, потім посадили б на автобус – і на Воркуту! Чудово було б, так по-українськи говорять».<sup>120</sup>*

Тією ж відсутністю регіональних квот на біженців і переселенців мотивували свою відмову допомагати ромам і співробітники місцевого Червоного Хреста, хоча, здавалося б, для благодійної громадської організації не повинно бути таких обмежень:

*«Пішли ми тут, щоб вони нам допомогу надали, в якусь там організацію, Червоний Хрест, вони нам нічого не робили. Говорять, ми вам допомогу не даватимемо, не робитимемо, тому що в нас указу немає на Єгор'євськ. Говорять, повертайтеся в Москву там. Говорять, їдьте куди завгодно, тільки не тут. Ви, говорять, не біженці».<sup>121</sup>*

Намагаючись виправдати свою бездіяльність, представники влади вигадували й інші приводи. Зокрема, вони дорікали ромам за те, що ті не воюють із зброєю в руках на боці ДНР. Біженці, які й так перебувають у край уразливого становищі, були вимушені ще й відповідати на подібні звинувачення. Літній лідер донецького табору, який звик брати на себе відповідальність за благополуччя інших членів ромської общини, з гіркою переказував розмову з главою місцевої адміністрації в Саратовській області:

*«Знаєте, ми в сільраду приїхали в Саратові, зять мій пішов, а голова сільради, головний, говорить: «А чо ти сюди приїхав? Чому ти не взяв автомат воювати?» А за дітьми хто ходитиме? Хто їх рятуватиме? Чи залишити своїх дітей, які дорослі, залишити там на війну? А за кого воювати? За що? Вони воюють – ось ці Порошенко, усі ці олігархи, Коломойський, вони ж воюють за гроші, за що вони воюють. А нам за що воювати? Помирати й усе тільки?»<sup>122</sup>*

Характерною відповіддю на прохання ромів допомогти хоч би їхнім дітям була така: «У мене свої діти». Він показує, що чиновники не зовсім розрізняють особисті та громадські інтереси й переконані, що головна їхня функція – охороняти «своє» від замахів «прибульців».

*«Чиновник в адміністрації говорить: «У мене діти, і грошей немає». А я йому: «Я не у вас прошу, я в держави російської прошу. Ми ж в Росію від війни приїхали. Ми ходили на референдум за Росію». А у відділі охорони здоров'я, ми прийшли поліси просити й інсулін, говорять: «У нас грошей в Росії немає, у нас свої діти».<sup>123</sup>*

Таким чином, влада усунулася від допомоги ромам. Багато ромів із вдячністю згадують бізнесмена з Саратова, який забезпечив біженців тимчасовим житлом, продуктами, предметами першої необхідності. Але навіть цьому чоловікові влада дорікала в підтримці біженців і прагнула перекласти свої обов'язки на нього:

<sup>120</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у О., біженця з Донецька. Старий Оскол, 26 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>121</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Гигиди М., літньої жінки, біженки з Донецька. Єгор'євськ Московської області, 3 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>122</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Комбірі М., біженця з Донецька. Єгор'євськ Московської області, 3 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>123</sup> Там само.

*«У Саратові нам бізнесмен допомагав – їжу, памперси, речі привозив, поселив нас. Так йому у ФМС говорять, коли ми за документами ходили: «Ви їх поселили, ви за ними й дивіться!»<sup>124</sup>*

Без державної і благодійної допомоги ромським переселенцям довелося розраховувати тільки на себе і своїх родичів, які живуть у компактних поселеннях ромів-котлярів у Росії. До труднощів, пов'язаних зі становищем мігрантів взагалі, додалися і вкрай погані умови табірної життя: цілковита більшість будинків не узаконена, немає каналізації, водопроводу, газопроводу, законного й безпечного підключення до електрики. Обмежені можливості родичів і відсутність підтримки держави призвело до зубожіння і подальших поневірянь переселенців – наприклад, сім'ї, що спочатку намагалися влаштуватися під Ростовом, потім поїхали в Саратовську область, а закріпитися їм вдалося у родичів в Белгородській і Московській областях. Маючи негативний досвід спілкування з чиновниками в одному регіоні, роми, за їхніми словами, навіть не звертаються за допомогою в іншому, вважаючи це даремною витратою часу і сил.

### **Як будівельні матеріали для термінового зведення нового житла біженці використовують усе, що вдається дістати**

*За словами мешканців цього барака в Ростовській області, «будували його з шматків», у ньому немає печей. У холоді й тісноті в нім туляться багатодітні сім'ї.*



<sup>124</sup> Там само.

## РОМИ І ФМС: ПРАВОВА БЕЗВИХІДЬ

*«Ми ж не просимо «давайте нам гроші», що ви даєте за кожну людину по 900 рублів. Не потрібно нам ось цих грошей, ось ці памперси, усе таке, – давайте нам допомогу з документами. Поставте нам ось цю реєстрацію – на 3 місяці, поки там війна утихне, на митницях усе заспокоїться, – потім ми самі що-небудь зробимо».*

*(Пхабай М., Липецьк)*

Одна з головних проблем ромів-переселенців – документи, що легалізують їх перебування на території РФ. Вище було показано, що отримання державної допомоги ускладнене навіть у тому разі, якщо заявник звернувся за статусом біженця або за тимчасовим притулком, був прийнятий органами ФМС і опинився в рамках процедури. У випадку ромських переселенців їхнє становище ускладнене як упередженим ставленням до них місцевого населення і представників влади, так і їхнім низьким рівнем освіти й неможливістю самостійно розібратися в міграційних правилах, відсутністю спеціального інформування та додаткових заходів, орієнтованих на малограмотних людей. Результатом цих обставин стало те, що більшість опитаних ромів-переселенців не вступили в процедуру отримання статусу біженця або тимчасового притулку, що надало б їм право знаходитися в РФ довше 90 днів.

Самі роми пояснюють незвернення за статусом біженця або тимчасовим притулком тим, що, по-перше, органи прикордонного контролю не проінформували переселенців про таку можливість. Спеціальні табори для біженців, де їх розподіляли по російських регіонах і консультували («палатки», як називають їх роми), на той момент у місцях перетину ними кордо-

### Одна з головних проблем ромів-переселенців – легальний статус у РФ

*Батьки цієї 4-річної дівчинки – громадяни України – не можуть ні зареєструвати її і себе в РФ, ні знайти більш-менш стерпне житло і роботу.*



ну, за словами інформантів, не були створені. По-друге, вони не розраховували, що конфлікт переросте в справжню війну, і сподівалися, що вони досить швидко зможуть повернутися додому.

*«Ми через неписьменність – потрібно було вказати «тимчасовий притулок», і ми сплехували, і нам там на митниці не підказали. Що ви не зупинилися в таборі для біженців? Але цього табору тоді не було, коли ми в'їжджали 28 травня. Ми взагалі розраховували на тиждень, не два, на місяць. Ми не розраховували, що так буде».<sup>125</sup>*

Деякі з переселенців шкодують, що відразу не подали на статус, хоча й розуміють, що це позбавило б їх можливості їздити в Україну. Дехто плакає надію продати залишене в Донецьку майно і тому не хоче отримувати статус, навіть знаходячись у Росії в становищі нелегальних мігрантів.

*«Ми не стали брати ці статуси, тому що нам тоді зробили б вилучення паспорта. А ми хочемо повернутися, щоб дім хоч продати».<sup>126</sup>*

Багато в чому неподання на статус пояснюється тим, що роми зовсім не розбираються в міграційному законодавстві (наприклад, не відрізняють статус біженця, статус особи, яка шукає тимчасовий притулок), мають невірні відомості (наприклад, про те, що в разі отримання громадянства РФ вони, нібито, не зможуть в'їхати в Україну), не знають, які права мають біженці, і так далі. Літній «барон» донецького табору, будинок якого постраждав від обстрілу, бачить ситуацію так:

*«Ми хотіли навіть отримати тимчасовий статус, щоб зробити поліс. І якщо припустимо, я отримаю громадянство, то я, говорять, три роки не зможу в'їхати в Україну. І навіть, може, там щось улагодиться, а мені потрібно будинки продати, не можна так залишатися, це все тимчасова будівля. Ось цей будинок, у якому бомба, – його треба відремонтувати, і пройде час – через рік, через два, і ремонтуватиму. А оскільки я буду про ці документи клопотати – мене вже туди не пустять».<sup>127</sup>*

Ті, хто хотів би отримати статус біженця або тимчасовий притулок, через малограмотність і бідність не можуть це зробити самостійно, а допомогу ФМС їм не надає. Наприклад, Света М., біженка з Донецька, стверджує, що вона і члени її сім'ї звернулися за статусом у Батайську, але не змогли впоратися із складною процедурою: «Потрібно ходити й ходити, в Ростов їздити, а грошей немає».<sup>128</sup>

## **РЕЗУЛЬТАТ НЕПОДАННЯ НА СТАТУС: ПРОСТРОЧЕНІ МІГРАЦІЙНІ КАРТИ**

*«Говорять: «Які ви біженці? Ви в гості приїхали».*

*Щоб вони так поїхали у гості, як ми! Ні ворогові навіть не побажаю».*

*(Комбірі М., Єгор'євськ Московської області)*

Оскільки ромські переселенці не звернулися за статусом біженця або тимчасовим притулком, для ФМС, поліції й інших відомств вони – «звичайні» мігранти з безвізової країни, які знаходяться в тому ж становищі, що й трудові мігранти з країн колишнього СРСР. Щоб мати право законно зна-

<sup>125</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у О., біженця з Донецька. Старий Оскол, 26 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>126</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Єгора М., біженця з Донецька. Старий Оскол, 26 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>127</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Комбірі М., біженця з Донецька. Єгор'євськ Московської області, Зноября 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>128</sup> Інтерв'ю експертів АДЦ «Меморіал», узяті у Світлани М., біженки з Донецька. Батайськ Ростовської області, 6 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

ходитися в РФ, у них має бути реєстрація за місцем перебування, дозвіл на роботу (або патент).<sup>129</sup> Якщо цих документів немає, мігранти зобов'язані після закінчення 90 днів виїхати з РФ, а виїхати в РФ знову вони можуть ще через 90 днів, які вони повинні провести за межами Росії.

Роми-переселенці потрапили в правову безвихідь: за тимчасовим притулком або статусом біженців вони не звернулися, тому законних підстав для тривалого перебування в РФ у них немає; повернутися в Україну, щоб пробути там 90 днів і знову виїхати в РФ, вони не можуть унаслідок воєнних дій, – а тільки це дозволить їм набути нових міграційних карт; старі міграційні карти, що діють 90 днів, у багатьох із них прострочені.

Ромські переселенці щиро хочуть жити в РФ, не порушуючи міграційних правил. Проте через неінформованість, низький рівень освіти й нездатність зрозуміти міграційні та інші правила самостійно, відсутність консультативної допомоги державних органів РФ вони потрапляють у складні ситуації. Наприклад:

*Санта М. приїхала з Дніпропетровської області в Підмосков'я, де народила дівчинку і отримала в пологовому будинку медичну довідку про народження дитини. Вона намагалася отримати свідоцтво про народження дитини, але розібратися, як це зробити, не змогла, а в компетентних органах, за її словами, її переконали в тому, що свідоцтво про народження має оформлятися в Україні. Тим часом термін дії її міграційної карти закінчився, і вона в жовтні 2014 року разом із чоловіком, старшою дитиною і бабусею Лулуді Братьянівною М. спробувала виїхати в Україну. Природно, російські прикордонники їх не пропустили, оскільки медична довідка про народження була єдиним документом на немовля, а по ній перетнути кордон не можна. Сім'я була вимушена повернутися в Росію, роми витратили на безглузду поїздку значні кошти, тому доїхати змогли тільки до родичів, які живуть під Воронежем, їх міграційні карти виявилися простроченими.<sup>130</sup>*

Ромські переселенці знаходяться в постійному напруженні й страху бути зупиненими для перевірки документів, затриманими поліцією, депортованими. Часто жінки намагаються обмежити свої пересування і не виходять за межі ромського селища:

*«У нас у всіх міграційна карта пройшла (тобто прострочена), треба йти назад через кордон, а раптом нас перестріляють? Бачили, що там твориться? І через ці три місяці я втрачу всю свою сім'ю! У мене вона прострочена з 8 березня. Ось якщо я піду зараз на ринок купувати своїй дитині, ось мене затримає поліція – що я йому поясню? Що я біженка, що не можу пройти митницю? Він мене не зрозуміє і поставить мене за ґрати. Як підуть мої діти? Ну як? Ну куди я піду? Я нікуди не ходжу, удома сиджу. Вони побачать циганку, раз вони не люблять народ такий, – раз, і візьмуть. А тут взагалі строго з документами на Росії. Зроблять нам депортацію, відправлять нас, – раптом там знову війна – ми так залишимося на п'ять років».<sup>131</sup>*

Деякі чоловіки оформили патенти, але не змогли їх вчасно оплачувати, тому вони теж через якийсь час виявилися простроченими. Жінки виявилися «нелегалами» відразу після закінчення перших трьох місяців перебування в РФ – їм патентів не оформляли, оскільки вони займаються домашнім господарством; діти – тим більше: їм оформити патент і зовсім не можна, оскільки вони згідно із законом не мають права на роботу. Один із ромських біженців, який намагався легалізуватися як трудовий мігрант, розповів:

<sup>129</sup> З початку 2015 року в РФ була змінена існуюча система патентів для трудових мігрантів із країн з безвізовим режимом: тепер, оформивши патент і оплачуючи його щомісячну вартість (різну в різних регіонах РФ), трудовий мігрант може працювати як на фізичних, так і на юридичних осіб і легально знаходитися в РФ до року, а потім патент можна продовжити без виїзду за межі РФ. До цього нововведення трудові мігранти, які оформили патент, могли працювати тільки на фізичних осіб, а для роботи на юридичних осіб був потрібний дозвіл на роботу строком до року (чи до трьох років – для громадян Таджикистану); для продовження патенту і РНР вимагалось виїхати за межі РФ і після в'їзду знову оформити всі необхідні документи.

<sup>130</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Лулуді Братьянівни М. та інших членів її сім'ї – переселенців з Дніпропетровської області. Воронежська область, 27 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>131</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Пхабай М., біженки з Донецька, молоді матері двох дітей. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».



*«Ми тут працюємо, ми платили податки. У мене був патент, у сина патент на будівництво, ми по 1200 кожен місяць платили. Ну, у жінок і дітей, звичайно, немає патентів. Ну знову ж таки за той патент я говорю. Ось влітку була робота, було з чого платити ці патенти. Ми підзаробляли й оплачували. Зараз зима, роботи немає, ми цей патент вже не оплачуємо. Прострочений цей платіж. У нас просто не стало грошей. У нас боргів – жах. Ми вже теж нелегальні, жінки, діти».*<sup>132</sup>

Простроченими через три місяці виявилися й документи на машини з українською реєстрацією, а для їх переоформлення теж потрібно значні суми. Молоді чоловіки С. М. і Р. М. повідомили, що вони були оштрафовані за непродовжені митні документи на машини (8 тис. рублів) і за їзду по українських правах (15 тис. рублів), з помещенням машини на штрафстоянку.<sup>133</sup> Сабано М. розповів, що за прострочену реєстрацію машини його оштрафували в Ростові на 15 тис. рублів.<sup>134</sup>

Не можна сказати, що ромські переселенці з Донецька ігнорують органи міграційного контролю. Проте більшості з них не під силу самостійно здійснити потрібні правилами дії. Багато інформантів так і не зрозуміли, що за статус їм треба було оформити, але з того, що розповіли, наприклад, члени великої сім'ї В., які живуть на околиці Липецька, випливає, що

### **Пізньої осені в дітей усе ще немає будинку**

*Роми з Донецька будують тимчасову будівлю – «временку». Московська область, РФ.*



<sup>132</sup> Інтерв'ю, узятє експертами АДЦ «Меморіал» у В., біженця з Донецька. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>133</sup> Інтерв'ю, узятє експертами АДЦ «Меморіал» у С. М. і Р. М., біженців з Донецька. Єгорьевськ Московської області, 3 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>134</sup> Інтерв'ю, узятє експертами АДЦ «Меморіал» у Сабано М., Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

вони, мабуть, почали процедуру подачі на дозвіл на тимчасове проживання в РФ. Такий висновок можна зробити, оскільки саме для подачі на дозвіл на тимчасове проживання (ДТП) потрібна реєстрація за місцем проживання (при подачі на статус біженця або тимчасовий притулок її не потрібно).

Саме через складнощі з отриманням реєстрації за місцем проживання процедура, в яку вступили переселенці, застопорилася, хоча вони подали у ФМС заяви і фотографії, пройшли дактилоскопування. Річ у тому, що в російських «таборах» – і поселення на околиці Липецька в цьому сенсі типове – часто з десятків будинків згідно із законом оформлені одиниці. Звідси величезна проблема з тимчасовою реєстрацією за місцем проживання – її просто ні в кого отримати, домові книги відсутні.<sup>135</sup> За твердженням членів сім'ї В., домові книги у їх родичів є, але хазяїном досі числиться вже померлий тесть голови сім'ї В., молодші родичі не вступили в спадок і не оформили будинок на себе. Інформанти відмічають різницю в устрої липецького табору і їхнього селища в Донецьку, де будинки, за їх словами, були узаконені за правилами:

*«Розумієте, тут ось люди живуть конкретно в таборі. А там ми жили в російському селищі, через два-три будинки цигани, два-три будинки. Тут будинків 70 або 100, а нормальних документів – у сімей п'яти-шести. Ми звернулися до ФМС, але нам поставили такі умови: треба до кого ми тут приїхали – реєструватися. Реєструватися до кого? Будинок не оформлений за правилами. І ось зависло. Ми залишили відбитки пальців, дітей і наші, усі ксерокопії документів, заяви написали, а врешті нам сказали: ви не зареєстровані – не зареєстровані, ну і все. Тут ніде реєструватися. Ми б із задоволенням реєструвалися. А що, вони [ФМС] не розуміють, чому це сталося? Що війна, що люди втекли від війни. Люди втекли від війни, живуть десь на полі. У кого їм реєструватися? У нас усі папери, які на 3 місяці, дуже давно усі вийшли. Як нам бути? Начебто нас тут добре прийняли, а потикались-помикались – нас відфутболили від цього ФМСа».<sup>136</sup>*

Навіть ті, у кого є всі необхідні документи і бажання виконати формальні процедури, необхідні для отримання статусу, натрапляють на непереборні перешкоди. Побачивши протиріччя між риторикою державних телеканалів і власними труднощами, роми починають підозрювати дискримінацію щодо них місцевої влади.

*«Ми зверталися до ФМС. Щоб отримати допомогу на дітей, щоб допомогу яку-небудь отримати. І вони сказали нам: «Домові». А тут як би немає домових, тут усі живуть, як кочують цигани, – ні в кого немає документів на будинки. Домові потрібні, щоб нас прописати, щоб хто-небудь нас прийняв на поки що ми тут оселилися, біженців, поки наші документи підуть у діло. Ось наші документи так і залишилися. Ми просили – дайте нам яке-небудь житло, на поки що, поки ми визначимося в кого-небудь. – «Ні, потрібно спочатку домові книги, щоб була людина, хазяїн з домовою, щоб вас як би прописав. А потім ми знатимемо, що ви вже є і що-небудь вам придумаємо». Так нам не дали нічого, хоча ми чекали яку-небудь допомогу. А по телевізору говорять, що там російським дають, усе таке, а ми йдемо – нам нічого. Невже це через націю, – що цигани, і не допомагають? Йдемо, як усі нормальні люди, як ті в'їжджали, так і ми, чим ми гірші?»<sup>137</sup>*

Роми, які переїхали в Московську область, повідомили, що у ФМС від них вимагали знайти не лише житло, хазяї якого були б згодні їх зареєструвати, але й «знайти поручителя», який дасть гарантії «хорошої поведінки» гостей.<sup>138</sup> Для якого статусу це знадобилося, інформанти не змогли пояснити.

<sup>135</sup> Ситуація з доступом ромів РФ до адекватного житла та проблеми компактних ромських поселень описані у звіті «Право цыган на жилье и проблема насильственных выселений в России». FIDHи АДЦ «Меморіал», 2008; оновлення 2011. <http://adcmemorial.org/www/publications/pravo-tsyigan-na-zhile-i-problema-nasilstvennyih-vyiseleniy-v-rossii-2011>

<sup>136</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у В., біженця з Донецька. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>137</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Пхабай М., біженки з Донецька, молоді матері двох дітей. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>138</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Дочі Л., біженки з Донецька. Московська область. 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

Роми з Дніпропетровської області, які переїхали в Ростовську область, повідомили, що їм не вдається прописати дітей через українське походження: «Росія закрила кордон для українців».<sup>139</sup>

### **РІЗНІ ПІДХОДИ ФМС ДО РОМСЬКИХ БІЖЕНЦІВ У РЕГІОНАХ РФ**

*«Тут треба грамотних людей, і на рівні уряду вирішувати ці питання, не вирішити на місцевому».*

*(В., Липецьк)*

Практика поводження органів ФМС із ромськими переселенцями в різних регіонах різна. Наприклад, у деяких інформантів міграційні карти з терміном дії 3 місяці вже давно прострочені (вони в'їхали в РФ у березні 2014 року). В інших регіонах термін дії міграційних карт був продовжений ромам відразу на більший термін (вони в'їхали в РФ перший раз 28 травня 2014 року, термін дії міграційної карти – до 15 січня 2015 року). Частина жителів одного і того ж поселення може законно знаходитися в РФ в період 27.06.14–24.03.15, а деяким, які перебувають у такому ж становищі, видали реєстрацію тільки на 3 місяці і подовжувати її відмовляються внаслідок нестачі житлоплощі (хоча всі жителі цього поселення зареєстровані в одному і тому ж будинку). Причини такого різного ставлення невідомі.

Ромські переселенці, які побоюються часом виходити з дому внаслідок прострочених документів, не підозрюють, що ще влітку 2014 року в них з'явилася законна можливість продовження міграційних карт без виїзду в зону воєнних дій, описана в Пам'ятці для громадян України.<sup>140</sup> Оскільки ніякого інформування ромів про нові правила, що спрощують їхнє життя в РФ не було і немає, ромським переселенцям, з якими розмовляли правозахисники, невідома «вказівка», згідно з якою органи ФМС повинні безперешкодно подовжувати їм термін перебування в РФ, і вони живуть у постійному страху репресій з боку поліції і ФМС. Невідоме це розпорядження, мабуть, і регіональним підрозділам ФМС, а якщо відоме, то воно не застосовується зовсім або застосовується довільно. Про це свідчать випадки реальних репресій переселенців із зони конфлікту за порушення режиму перебування в РФ, тож можна зробити висновок, що ромів із зони воєнних дій органи ФМС частіше розглядають як звичайних «безвізових» мігрантів («ви не біженці, ви – гості») і пред'являють до них відповідні вимоги – їх законний термін перебування складає 90 днів з можливих 180.

Трьох ромських переселенців, які живуть у Московській області, було притягнуто до адміністративної відповідальності за ст. 18.8 ч.3 КоАП РФ (порушення режиму перебування іноземних громадян на території РФ). Правда, суд узяв до уваги небезпеку, яка загрожує життю і здоров'ю мігрантів при їх видворенні в Україну, і призначив «порушникам» тільки штраф, хоча законом передбачено їх обов'язкове видворення. Рішення Міського суду Сергієва Посада Московської області (вересень 2014 року) стосовно громадянина України Л. ромського походження з Донецька свідчить: «Санкція ст. 18.8 ч.3 КоАП РФ окрім покарання у вигляді адміністративного штрафу передбачає також покарання у вигляді адміністративного видворення за межі РФ. Проте гр. Л. постійно зареєстрований у м. Донецьк Республіки Україна, а нині загальновідомим є факт ведення на території Респ. Україна бойових дій. На підставі ст. 2, 15 Конвенцій про захист прав людини і основних свобод, враховуючи встановлений міжнародним правом пріоритет життя і здоров'я людини над інтересами держави, зважаючи, що даних про перевищення публічних інтересів РФ над правом гр. Л. на особисту безпеку у справі немає,

<sup>139</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Земфірі М., яка приїхала з Дніпропетровської області. Мокрий Батай Ростовської області, 6 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>140</sup> <http://www.ufms.spb.ru/desc/pamjatka-dlja-dind-1776.html>

суд призначає покарання у вигляді адміністративного штрафу без адміністративного видворення». Двоє чоловіків заплатили штрафи по 5 тис. рублів, у Галини Б., яка теж притягалася до відповідальності, не було коштів заплатити цей штраф.<sup>141</sup>

Допомога в легалізації потрібна і тим ромам, які опинилися на території РФ з особистими документами, що не були належним чином оформлені в Україні або взагалі відсутні. Проблема відсутності документів типова для ромів пострадянських країн і в мирний час, але зараз вона загострилася: без легалізації на території РФ біженці втрачають можливість отримати допомогу, без якої їм важко вижити. Ось декілька типових прикладів:

*Сини Свети М., біженки з Донецька, – громадяни РФ, а всі дружини – громадянки України. Після прибуття в Батайськ їм зареєстрували шлюби, але в невісток з отриманням російського громадянства в спрощеному вигляді виникли труднощі.<sup>142</sup>*

*16-річний М., біженець з-під Маріуполя, не має українського паспорта; його мати – громадянка РФ; спроби подати на отримання громадянства РФ для М. у Каменськ-Шахтинському були безрезультатні («суд відмовляє»)<sup>143</sup>.*

*У Ч., молодій жінки, яка приїхала з-під Маріуполя в Каменськ-Шахтинський, втрачені всі документи, в Росії легалізуватися вона не може.<sup>144</sup>*

Ромські переселенці розуміють необхідність зміни міграційних правил і системної допомоги в легалізації на території РФ.

*«Тут треба грамотних людей, і на рівні уряду вирішувати, ці питання не вирішити на місцевому. Ці місцеві нам не допомагають ніяк. Я народився в Росії. Я в будь-який момент маю право на батьківщину. Узяли нас обклали тут своїми кордонами».<sup>145</sup>*

Поки ж ромські біженці бачать з боку державних органів не допомогу, а суворий і принизливий контроль. Наприклад, усіх дорослих переселенців з двох поселень у Московській області організовано восени 2014 року возили для перепису, дактилоскопування і фотографування. Інформанти стверджують, що це була поліція, яка вживає «профілактичних заходів», попереджаючи ромів про відповідальність за «типові», на думку поліції, злочини (ворожіння, жебрацтво). Люди скаржаться на упереджене ставлення до них:

*«Ось послала нас міліція з усіма дітьми туди, знімали з нас пальці, записали нас, знімали дорослих, знімали, як сплять діти. Але вони навіть так роблять, мені зрозуміло: думають, ми підемо зараз красти. Ну куди ми підемо – ми ж не такі, ми по-сімейному. Якби пішли красти, давно б у в'язниці були. Вони повинні думати ж, вони влада».<sup>146</sup>*

Опитані в Підмосков'ї роми повідомили, що їхнє селище регулярно відвідують співробітники місцевої поліції, принижуючи переселенців своїми підозрами, хоча й заявляючи про готовність захистити від кривдників :

*[У середині жовтня 2014 року] «приїхала в селище поліція, посадили всіх дорослих в автобуси і возили знімати відбитки пальців і фотографувати. Приїжджають кожного тижня, дивляться, хто є, і говорять: «Торгувати наркотиками не можна, кра-*

<sup>141</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Галини Б., Л. і М., оштрафованих за рішенням суду за порушення міграційних правил. Московська область, 2 листопада 2014 року.

<sup>142</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Свети М., біженки з Донецька. Батайськ Ростовської області, 6 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>143</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у М., біженця з-під Маріуполя, і членів його сім'ї. Каменськ-Шахтинський Ростовської області, 5 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>144</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Ч., біженки з-під Маріуполя, і членів її сім'ї. Каменськ-Шахтинський Ростовської області, 5 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>145</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у В., біженця з Донецька. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>146</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Луїзи Л., біженки з Донецька. Єгорьевськ Московської області, 3 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

*сти не можна». Які наркотики?! Погляньте на нас. Кажуть, щоб гадати не ходили. Ми й не ходимо. Залишили свої телефони: «Якщо хто кривдити буде – дзвоніть, ми приїдемо».<sup>147</sup>*

Інформанти повідомили про затримання за порушення режиму перебування в РФ, коли співробітники поліції погрожували їм депортацією з помещенням до спеціальної установи тимчасового тримання іноземних громадян:

*«Якби даішники і міліціонери говорили: «А, у вас там війна? Ну Бог з вами!» А вони щодня беруть людей. Ось ми людину на автобус саджали, нас заарештували – раз! «Зараз давайте ми вас викличемо, зараз вас туди відправлять, на 2-3 місяці в якусь в'язницю, тину». Ну не розуміють нас люди».<sup>148</sup>*

## **ВАЖКІ УМОВИ ЖИТТЯ РОМСЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ У РФ**

*«Тут війни немає, але ми і без війни тут пропадаємо».*

*(Комбірі М., Єгор'євськ)*

Деякі переселенці, що приєдналися до родичів у місцях їх компактного проживання, змогли купити ділянки землі й на них побудувати капітальні будинки, хтось знімає житло в сусідів, деякі живуть у вагончиках і тимчасових будівлях. Наприклад, у Московській області на ділянках, які, за



**У «благополучній» Росії ромські жертви війни теж опинилися в нелюдських умовах**

*Тимчасова будівля зсередини і зовні. Воронежська обл., РФ.*

<sup>147</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Рубіні М., біженки з Донецька. Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>148</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у В., біженця з Донецька. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

словами ромів, знаходяться в їхній власності, побудовано два будинки, одна сім'я живе в будівельній «битовці» і один будинок тимчасово наданий сусідом, який взимку живе в квартирі. Ще один будинок побудований на чужій землі (ціна, яку просила хазяйка, виявилася для ромів непідйомною), хазяйка землі подала скаргу на нелегальне будівництво, адміністрація дозволила ромам жити в побудованому будинку до літа за умови, що будинок буде без фундаменту.<sup>149</sup> Місцеві жителі, за словами ромів, часто не хочуть здавати їм житло через національність (наприклад, Марфа М. хотіла б зняти два будиночки на околиці Каменськ-Шахтинського Ростовської області, але, оскільки «росіяни нам не хочуть здавати», вдалося знайти тільки один, де тісниться її велика сім'я).<sup>150</sup>

Більшість опитаних живуть у дуже обмежених умовах, іноді в пристосованих для житла спорудах технічного призначення, побудованих на швидку руку тимчасових будівлях. Ці житла холодні, опалювання газом або електрикою дуже дороге і створює небезпеку пожежі. Через холод, тісноту і стрес, викликаний тяжкими умовами життя, багато біженців хворіють. Ось типові приклади скарг на невлаштованість:

*«...Я узяв тут квартиру – гараж чи ангар вони хотіли робити, не знаю. Ворота закрили, запінили, люди допомогли, купили лінолеум. За оголошеннями купили диван, телевізор. Збиваємо тепер з дошок, щоб не спати на підлозі. Постелити матраци і спати».*<sup>151</sup>

*«...Як згадаю своє ліжко, так і сльози течуть. Тут як бомж силю. 15 чоловік дітей у домі. Всі разом живемо, тут і б'ємося, і лаємося, і що тільки не робимо. Хворіють діти, старики».*<sup>152</sup>

*«...У серпні ми їздили в Донецьк – забирати подушки, ковдри, посуд, тут же нічого немає. Швидко-швидко пішли по домівках і назад, ледве ноги винесли. Тут мені важко – будинок маленький, нічого немає, діти весь день шумлять, у мене скоро психічний розлад буде. Двох дітей я відправила до бабусі у Вороніж. У Донецьку в нас дім на два поверхи».*<sup>153</sup>

Дана Михай живе з трьома маленькими дітьми в маленькій тимчасовій будівлі з тонкими стінами і поганеньким дахом, спорудженій з підручних матеріалів і опалювальною саморобною пічкою-буржуйкою. Світла немає. Вона кілька разів зверталася за допомогою до міської адміністрації, щоб їй надали будівельні матеріали, але їй відмовляли. Взимку в таких умовах жити неможливо.<sup>154</sup>

Біженці з Донецька в Батайську Ростовської області спорудили з підручних матеріалів («з шматків») легку споруду-барак з декількома входами. У кожному відсіку живе сім'я або навіть декілька сімей. На земляній підлозі постелений картон, печей немає, приміщення опалюється газом з балона (одного балона вистачає лише на декілька днів) або електрообігрівачем. Сплять усі – діти й дорослі – прямо на підлозі. Люди живуть у цілковитій убогості. Сім'я з п'яти чоловік – Тереза, її чоловік інвалід Драго і троє їхніх дітей тісняться в одній маленькій кімнаті, де меблів немає взагалі, сплять усі на підлозі.<sup>155</sup>

У Мокрому Батаї переселенці з Дніпропетровської області побудували дві тимчасові будівлі, живуть дуже бідно, скаржаться на нестачу їжі, одягу, речей першої необхідності: «Спимо під однією ковдрою втрьох».<sup>156</sup>

<sup>149</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у ромських переселенців у Московській області. 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>150</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у Марфи М., біженки з-під Маріуполя. Каменськ-Шахтинський Ростовської області, 5 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>151</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у О., біженця з Донецька. Старий Оскол, 26 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>152</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у Гигиди М., літньої жінки, біженки з Донецька. Єгорьевськ Московської області, 3 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>153</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у Ізаури М., біженки з Донецька. Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>154</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у Дані Михай, біженки з Донецька. Велике Полпіно Брянської області, 13 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>155</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у Терези і Драго М., біженців з Донецька. Батайськ Ростовської області, 6 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>156</sup> Інтерв'ю, узяте експертами АДЦ «Меморіал» у переселенців із сел. Новомиколаївка Вехньодніпровського району Дніпропетровської області. Мокрий Батаї Ростовської області, 6 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

Ті переселенці, які не змогли купити землю, опинилися в специфічних умовах російських таборів – скупченості, перенаселеності, відсутності побутових зручностей. Там переселенці будують будинки – іноді цілком капітальні житла, іноді – легкі тимчасові будівлі. З погляду російського законодавства – це нелегальне будівництво, яке викликає і негативне ставлення російських сусідів, і ризик зносу та виселення. Легальне й безпечне підключення до електро-, водо- і газопостачання в них неможливо:

*«Ось ми тут взяли й побудувалися. Домовилися з сусідами, що вони не проти, усе таке. У центрі табору будуватися ніде, там туалет ніде поставити, там твориться вже шанхай. Ви знаєте, одна сусідка тут написала в прокуратуру, що ми ось цей будинок побудували нахабно. І до нас приїхав дільничний, і говорить: «Там приймуть рішення – або зносити або оштрафувати». Ну оштрафувати – це добре, а зносити – це погано. Потім ми пішли, поговорили, - ну, начебто «ми не знали, що ви приїхали [з України], ми думали, що це місцеві». Знесуть, допустимо, мій дім – це буде катастрофа. Узаконити дім потрібно. А як нам організувати узаконення? Тут проблеми із землею. Ну не Марс же це, не інша планета. А ось ситуація: ось втекли від війни, цигани там або росіяни, що робити? Потрібно якось узаконити цю справу? Ми ж не від хорошого життя втекли».<sup>157</sup>*

Ромським чоловікам, які, в основному, забезпечують дохід сім'ї, в нових умовах важко заробити. Традиційні заняття ромів-котлярів – роботи по металу, перепродаж металу, збір і продаж металобрухту – на нових місцях йдуть погано. Офіційно чоловікам на роботу не влаштуватися (немає легального статусу, реєстрації, дозволу на роботу або патенту). Здебільшого чоловіки перебиваються випадковими заробітками – дрібний ремонт, будівництво дач і будинків у приватному секторі:

*Тимчасова будівля ромських переселенців, утеплена підручними матеріалами.  
Батайськ, Ростовська обл., РФ*



<sup>157</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у В., біженця з Донецька. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

*«Я з 12-ти років був зварювальником, 3-й розряд. Роботи нам на Україні вистачало, а тут у нас зв'язків немає, поки що тактуємося, влітку-то можна дачі будувати».<sup>158</sup>*

У дуже скрутному становищі опиняються сім'ї, де чоловіки не можуть працювати. Наприклад, переселенці з-під Маріуполя Тереза і Драго та троє їхніх дітей (4-річна Лана, 9-річний Володимир і 12-річний Олексій) практично не мають коштів для існування, оскільки батько сім'ї – інвалід, який переніс операцію після аварії і травми голови, у нього порушена координація рухів, уповільнена мова. Тереза намагається відправити старших дітей до школи, але одяг і шкільне приладдя купити не в змозі.<sup>159</sup>

Рідко коли ромським переселенцям вдається скористатися благодійною допомогою. Так, у Саратовській області їм допоміг невідомий бізнесмен – забезпечив тимчасовим житлом, матрацами, одягом, продуктами (відомості отримані в Белгородській і Московській областях). Як розповіли роми, прибулі в травні 2014 року у Велике Полпіно Брянської області, за півроку перебування в Росії їм 5 разів надали гуманітарну допомогу (дали одяг, памперси, крупи та інші продукти).<sup>160</sup> Проте значно більше повідомлень про вкрай мізерну допомогу або її відсутність. За твердженням Ніни Томівни Брюхової та її чоловіка Лілі Степановича Брюхова, вони неодноразово зверталися із заявами на отримання соціальної допомоги в державні органи Брянська, але не отримала ніяких відповідей на свої звернення.<sup>161</sup> Біженці з Донецька, які долучилися до ромського поселення в Батайську Ростовської області, повідомили, що їм «допомогли два рази гречкою - більше допомоги немає».<sup>162</sup> Сім'я Ріщо М., яка втекла з сел. Македонівка під Маріуполем в Каменськ-Шахтинський Ростовської області, не отримувала соціальних виплат або іншої допомоги як біженці, оскільки вони не були прописані в «небезпечному» районі, – хоча саме там на початку 2015 року йшли найжорстокіші бої.<sup>163</sup>

Слід підкреслити, що абсолютна більшість ромських переселенців живуть у крайній бідності, потребують допомоги щодо забезпечення продуктами, предметами першої необхідності, одягом, дровами або вугіллям. Ті ромські переселенці, які купили ділянки землі й побудували будинки, були вимушені взяти гроші в борг, у такому ж становищі опинилися і хазяї «самострою» у межах існуючих таборів або на порожній землі за їх межами.

## **ПРОБЛЕМИ З ОТРИМАННЯМ ПЕНСІЙ І СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ, ОПЛАТОЮ КРЕДИТІВ**

*«...скарж немає у нас на українців, раніше добре ми з ними жили, а тепер ось проклята війна, людям ніде жити, поневіряються».*

*(Роман М., біженець із сел. Македонівка під Маріуполем)*

Усі опитані ромські жінки, котрі мають дітей, свідчили або про повну неможливість отримати допомогу на дітей по картах і ощадкнижках українських банків, або про значне зменшення до-

<sup>158</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Ріщо М., біженця з сел. Македонівка під Маріуполем. Каменськ-Шахтинський Ростовської області, 5 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>159</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Терези і Драго М., біженців з Донецька. Батайськ Ростовської області, 6 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>160</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Дані М., біженки з Донецька. Велике Полпіно Брянської області, 13 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>161</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Н.Т. Брюхової та Л.С. Брюхова, біженців з Донецька. Велике Полпіно Брянської області, 13 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>162</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Терези і Драго М., біженців із Донецька. Батайськ Ростовської області, 6 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>163</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Ріщо М., біженця з сел. Македонівка під Маріуполем. Каменськ-Шахтинський Ростовської області, 5 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».



ступних сум (ймовірно, через комісії та інші причин). Прострочені карти українських банків, на які зокрема перераховується допомога на дітей, відновити в Росії неможливо. Ось типові скарги жінок:

*«В Україні я отримувала дитячу допомогу на картку, а зараз війна – майже не отримую. Ось ця комісія все прибирає. В Україні я отримувала на малу і на дитину по 4 – по 5 тисяч гривень. А зараз виходить по 2 тисячі. Памперси, ще купувати дітям що-небудь: взуття, що-небудь їсти. Тільки памперси коштують 200 рублів».*<sup>164</sup>

*Рябіна, мати 3 дітей, отримувала дитячу допомогу по 2300-2800 гривень на пошті за ощадкнижкою Ощадбанку, але їм сказали, що «з Донецька не зняти гроші. Немає контакту з південного сходу», гроші їм не можуть перерахувати.*<sup>165</sup>

*Дана М., мати трьох маленьких дітей, у Донецьку регулярно отримувала на них допомогу, в РФ не може її отримати. За її словами, в матеріальній допомозі їй відмовили.*<sup>166</sup>

*Ловарка (21 рік), мати трьох маленьких дітей, не може отримати допомогу на дітей, яка перераховується на випущену в Україні банківську карту. На рахунку в неї залишалось близько 6 тисяч гривень, але в РФ її картку банкомат «з'їв», а коли вона звернулася по допомогу до співробітників банку, їй сказали: «Ідь у Донецьк нову оформляти».*<sup>167</sup>

#### **Літні біженці-роми не отримують ні пенсію, в т.ч. і по інвалідності, ні ліки, що виділяються їм як діабетикам**

*Життєво необхідний цим людям похилого віку інсулін їм лише кілька разів передавали родичі з інших регіонів Росії. Московська обл., РФ.*



<sup>164</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Пхабай М., біженки з Донецька, молоді матері двох дітей. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>165</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Рябіні М., біженки з Донецька. Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>166</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Дани М., біженки з Донецька. Велике Полпіно Брянської області, 13 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>167</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Ловарки Б., біженки з Донецька. Батайськ Ростовської області, 6 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

Літні роми не можуть отримати пенсію. Наприклад, Ніна Миколаївна Радун не може зняти пенсію з ощадкнижки Ощадбанку.<sup>168</sup> Гигида М. не встигла отримати в Донецьку вже готову банківську карту, тому не отримує перераховувану туди пенсію. Вона зверталася до пенсійного фонду в Підмосков'ї, там сказали, що допомогти не можуть: у переселенців немає посвідки на проживання в РФ.<sup>169</sup> Земфіра М., 64 роки, яка приїхала з Дніпропетровської області, в Україні отримувала пенсію 1 тисяча гривень, а в РФ на її українську картку чомусь приходило тільки 400 рублів.<sup>170</sup>

Тамара Червонцівна Левун не отримує допомоги з інвалідності, оскільки закінчився термін дії картки банку Райфайзен-Аваль (раніше отримувала 1000 гривень = 2500 рублів).<sup>171</sup>

Інформанти скаржилися на неможливість сплатити з Росії кредити, узяті в українських банках.

## ПРОБЛЕМИ З НАДАННЯМ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

*«У березні, квітні вже кошмар був, стрільба – ми чули, боялися, Ловарка вагітна, а яке тут здоров'я? Народила раніше строку, ось малюк тепер хворіє».*

*(Света, біженка з Донецька, Батайськ Ростовської обл.)*

*Малюк Роман народився навесні 2014 року в Донецьку під час бомбардувань недоношеним. Сім'я з немовлям Ромою втекла в Росію, по дорозі в малюка стався інсульт, життя йому врятували російські лікарі, але на подальше лікування в сім'ї немає коштів.  
Батайськ, Ростовська обл., РФ.*



<sup>168</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Н.Н. Радун, біженки з Донецька. Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал»

<sup>169</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Гигиди М., біженки з Донецька. Єгорьевськ Московської області, 3 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>170</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Земфіри М., яка приїхала з Дніпропетровської області. Мокрий Батай Ростовської області, 6 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>171</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Т. Ч. Левун, біженки з Донецька. Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

Опитані переселенці свідчать, що екстрену медичну допомогу, в т.ч. допомога породіллі, їм надають. Наприклад, Мальвіна М. нещодавно народила дитину, їй на неї видали свідоцтво про народження; до Крістіни М. часто приїжджає швидка допомога через загрозу викидня і забирає її в лікарню, де вона знаходиться безкоштовно впродовж декількох днів.<sup>172</sup>

У складному становищі опинилися ті, кому потрібна постійна медична допомога, доступ до якої ускладнений через відсутність у них медичних полісів. Так, літні Комбірі та Гигида М. – діабетики, не можуть отримати інсулін, який їм потрібний постійно.<sup>173</sup>

Гостро потребують допомоги діти-інваліди. Малюк Роман Б. народився навесні 2014 року в Донецьку недоношеним (8 місяців) – його мати Ловарка зв'язує це із стресовим станом, в якому вона знаходилася на пізніх місяцях вагітності («у березні-квітні була стрільба, я вагітна боялася»). 8 квітня сім'я з новонародженим Романом втекла з Донецька, переїзд дитина перенесла дуже важко – вже в Росії у неї був діагностований інсульт (крововилив у мозок). Десять днів хлопчика лікували в Батайську, але лікарі не змогли впоратися з хворобою – у дитини були судоми, і ще два тижні вона пробула в лікарні в Анапі. В результаті лікування у хлопчика розвинулася алергія, йому потрібне спеціальне харчування. Необхідної молочної суміші NAN, яка коштує 750 рублів банку, вистачає на 3 дні, сім'я живе в крайній бідності.<sup>174</sup>

Через переїзд і матеріальних втрати доводиться відкладати необхідні операції. Жанна М., яка живе зараз в Липецьку, мати трьох дітей, повідомила, що її 4-річній дочці Рубіні потрібна операція для імплантації кришталика (у дівчинки вроджена катаракта, одне око було раніше проопероване в Одесі), але батьки зараз не можуть поїхати з нею в Тамбов, де такі операції роблять (платно, оскільки в дівчинки немає полісу ОМС).<sup>175</sup>

## ПОРУШЕННЯ ПРАВА ДІТЕЙ НА ОСВІТУ

*«Без школи дуже нудно. Книги всі у нас там залишилися, тут нічого немає, я вже навіть забуваю, як писати і читати».*

*(А., ромська дівчинка, повинна вчитися в 2-му класі, Московська область)*

Через низку обставин здобуття освіти дітьми з компактних ромських поселень утруднено.<sup>176</sup> Це стосується і «корінних» ромських жителів – громадян Росії, а для дітей-переселенців доступ до освіти обмежений ще більше. Батьки, традиційно не занадто мотивовані віддавати дітей до школи, зайняті облаштуванням і пошуками коштів для існування на новому місці проживання.

В одному поселенні Московської області з усіх «місцевих» дітей до школи ходять тільки 4 осіб, батьки пояснюють це тим, що «школа знаходиться далеко». Діти з сімей переселенців не ходять до школи. Дві дівчинки, які закінчили в Україні 1-й клас, сказали правозахисникам, що дуже хотіли б учитися, але в батьків немає можливості відправити їх до школи: «Без школи дуже нудно. Книги всі у нас там залишилися, тут нічого немає, я вже навіть забуваю, як писати і читати»; «У мене всього один сарафан, шмоток немає». Їх батьки повідомили, що планують віддати

172 Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Мальвіни М. і Крістіни М., біженок з Донецька. Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

173 Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Гигиди М., літньої жінки, біженки з Донецька. Єгорьевський Московської області, 3 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

174 Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Ловарки Б., біженки з Донецька. Батайськ Ростовської області, 6 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

175 Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Жанни М., багатодітної матері, біженки з Донецька. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

176 Аналіз ситуації з освітою ромських дітей див.: «Проблема дискримінації і несоблюдения прав ромских детей в российских школах». Правозахисний звіт АДЦ «Меморіал». 2009-2011. <http://adcmemorial.org/www/publications/problema-diskriminatsii-i-nesoblyudeniya-prav-tsyiganskikh-detey-v-rossiyskikh-shkolah-2011>

дівчаток в школу наступного року: «Потрібно тут обжитися, та в нас нічого й немає – ні форми, ні одягу в школу, ні портфелів, ні зошитів».<sup>177</sup> Місцеві органи освіти ініціативи не проявляють. Роми розповіли, що приблизно в середині жовтня діти переселенців були переписані співробітниками поліції: «Переписали дітей, сказали, що чекайте – придуть папери з школи, але так нічого й немає. Зі школи не приходили жодного разу».<sup>178</sup> Місцевий дитячий сад пропонував прийняти дітей донецьких ромів, але ті не скористалися цією можливістю: «Куди їх – он мій без мене ніяк – маленький ще, та й у нас не прийнято дітей в сад віддавати».<sup>179</sup>

У Липецьку освіта «місцевих» табірних дітей у цілому організована краще, ніж в інших регіонах Росії: дітей доставляють до школи й додому на спеціальних автобусах у супроводі учителів, адміністрація допомагає батькам оформити пільги й допомогу на дітей. Проте навіть при доброзичливому ставленні школи діти-переселенці там не вчаться. «Біженці до нас зверталися, приходили батьки. Ми пропонували: візьмемо дітей навіть без документів, але вони потім не прийшли».<sup>180</sup>

У Воронежській області діти переселенців вчаться, як і інші «місцеві» ромські учні, в окремих «циганських» класах – батьки відмітили, що в Україні їхні діти ходили в змішані класи, тож у цьому сенсі можна говорити про погіршення умов навчання та якості освіти.<sup>181</sup> Батьки скаржаться, що шкільний автобус ходить тільки вранці, додому діти повертаються пішки, хоча школа знаходиться досить далеко.<sup>182</sup>

### **Діти ромських біженців сумують за школою, згадують, як ходили до школи в Донецьку**

*Дівчинка на задньому плані повинна була піти восени в перший клас, у Росії їй піти в школу не вдалося.  
Московська обл., РФ*



<sup>177</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у А.М., біженки з Донецька. Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>178</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Мальвіни М., біженки з Донецька. Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>179</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у Черемушки М., біженки з Донецька. Московська область, 2 листопада 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>180</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у І.В. Шульгіної, учительки школи №2 м. Липецька, де вона багато років навчає ромських дітей із липецького табору. Липецьк, 28 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

<sup>181</sup> Сегрегація ромських дітей у школах – поширена в РФ практика, в результаті якої ромські діти здобувають освіту, як правило, низької якості, що не дозволяє їм перейти з початкової школи в середню.

<sup>182</sup> Інтерв'ю, узяті експертами АДЦ «Меморіал» у М. М., переселенця з Дніпропетровської області. Воронежська область, 27 жовтня 2014 року. Архів АДЦ «Меморіал».

# ВИСНОВОК

Роми – жертви воєнного конфлікту і в Україні, і в Росії опинилися в дуже скрутному становищі. Більшість із них намагалися покинути місця бойових дій, втекти від війни. До тягот життя біженців додалася ксенофобія, забобони, від яких ні російське, ні українське суспільства не вільні. Для вирішення проблем біженців і внутрішніх переселенців вживаються недостатні державні заходи, громадські ініціативи в РФ практично відсутні, в Україні – не мають достатніх ресурсів.

Багато біженців повертаються додому, але життя в Луганській і Донецькій областях виявляється, як і раніше, небезпечним у зв'язку з високим рівнем насильства, невлаштованим і тяжким у матеріальному плані. Крім того, роми Східної України страждають від упередженого ставлення навколишніх і вічних підозр у «зраді» – тих, хто повернувся в Слов'янськ, винять у «проросійських» настроях, інших же самі супротивники української влади підозрюють в підтримці антиросійських сил.

Самим ромам важко навіть зрозуміти, хто саме їх переслідує і за що. У розмовах з інформантами експерти АДЦ «Меморіал» не раз стикалися з тим, що ромські біженці не могли відповісти на питання, хто саме пред'являв до них претензії, – «ополченці», представники української армії, якісь ще сили, – зрозуміло було лише, що це були озброєні люди.

У 1990-і роки в ході конфлікту сербського населення Косова з косоварами чи не найбільше постраждали ромські жителі країни: хоча вони і не займали нічєї сторони в політичній суперечці – їх визнали «агентами» Сербії, в результаті насильства і погромів багато рома загинули, інші були вимушені тікати. Правозахисні організації тоді закликали всі країни, де ромські біженці з Косова шукали притулку, дати можливість цим гнаним людям жити безпечно й легально.<sup>183</sup>

АДЦ «Меморіал» закликає всі сторони, так чи інакше задіяні у врегулюванні конфлікту на Сході України, – у тому числі міжнародне співтовариство, – звернути особливу увагу на становище ромів, не допускати щодо представників цієї уразливої групи насильства і дискримінації, сприяти легалізації біженців і влаштуванню тих, хто повернувся додому.

АДЦ «Меморіал» вітає зусилля громадянського суспільства України в допомозі ромським біженцям, у тому числі ініціативи ромських громадських організацій, і закликає владу України реалізовувати заплановані спеціальні заходи щодо інтеграції ромів (Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року) і розвивати їх з урахуванням останніх подій в Україні, звернувши особливу увагу на становище ромських переселенців.

АДЦ «Меморіал» закликає владу РФ здійснювати всіляке сприяння ромам зі Східної України, які опинилися в країні: не переслідувати їх за порушення міграційних правил, безперешкодно подовжувати їм терміни законного перебування в РФ і відповідні документи (міграційні карти і реєстрацію), створити і реалізовувати максимально спрощений порядок отримання ДТП і російського громадянства для тих, хто цього хоче, безперешкодно давати статус біженця і надавати тимчасовий притулок, широко інформувати ромів про існуючі можливості легалізації на території РФ. Необхідно в терміновому порядку допомогти оформити особисті документи тим ромам, у яких їх недостатньо або взагалі немає. Ромам, потерпілим від воєнного конфлікту, необхідно надавати матеріальну й соціальну допомогу, забезпечити доступ до медичної допомоги – не лише екстреної, але й постійної. Дітей ромських переселенців необхідно влаштувати в школи.

АДЦ «Меморіал» виражає глибоку стурбованість становищем ромів, які опинилися в так званих ДНР і ЛНР і стали жертвами насильства, погромів, грабежів та інших незаконних дій, що відбувалися з санкції і при потуранні невизнаної влади цих територій. АДЦ «Меморіал» закликає всіх, хто має вплив на «ополченців», сприяти припиненню насильства, спрямованого проти ромського населення.

<sup>183</sup> Див. Заяви і дослідження Європейського центру з прав циганів (ERRC) про ситуацію в Косово, ercc.org

Міжнародні організації – ОБСЄ, ООН, Європейський Союз і Рада Європи – повинні приділити особливу увагу проблемам представників етнічних меншин і уразливих груп Сходу України. Необхідний постійний моніторинг становища ромів у цьому регіоні, слід розробити план дій із подолання дискримінації як біженців ромського походження, так і жителів ромських громад Донбасу, створити всі можливі умови для полегшення інтеграції, отримання доступу до всіх прав, захисту від насильства. Особливу увагу важливо приділити проблемам дітей – усі вони повинні мати можливість здобувати повноцінну освіту та отримувати медичну допомогу, підтримці хворих людей, інвалідів, багатодітних матерів.

АДЦ «Меморіал» закликає міжнародні організації стежити за дотриманням прав ромів як в Росії, так і в Україні, захищати їх від дискримінації та допомагати національним урядам розробити і реалізувати плани дій з повноцінної інтеграції рома в життя суспільства.



*Експерт АДЦ «Меморіал» фотографує сім'ю ромських переселенців із Донецька в Ростовській обл., РФ.*

**[adcmemorial.org](http://adcmemorial.org)**